

PARIS.

SCOGLI.

S. ZORZI.

S. MARIA.

PARIS.

PORTO.

PARO.

ANTIPARIS.

MINOA.

M. CAPRESSO.

SIGILO.

ACOSTA.

PORTO.

I ROCCHI.

CHIEFALO.

SORTIDOR.

SCOGLI.

ΔΕΣΠΟΤΙΚΟ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

DESPOTIKO
PHOTOGRAPHS
AND STORIES

Δ Ε Σ Π Ο Τ Ι Κ Ο
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Επιστημονική επιμέλεια
Γιάννος Κουράγιος
Ίλια Νταιφά

Ιστορίες
Γιάννος Κουράγιος
Ίλια Νταιφά

Αλεξάνδρα Αλεξανδρίδου
Ιφιγένεια Δεβέντη
Άγγελος Π. Ματθαίου
Γουλιέλμος Ορεστίδης
Δημήτρης Παλαιοθόδωρος

Επιμέλεια κειμένων
Αναστασία Καραστάθη

Μετάφραση στα αγγλικά
Έλενα Μόσχου

Φωτογραφίες
Γιάννος Κουράγιος

Ναταλία Βέλλι (σ. 87, 88, 92)
Αλέξης Καμίτσος (σ. 10–11, 32, 33, 36–39, 45–47, 52–63,
66–81, 84, 85, 96–103)

Σχέδια
Βαίτσα Παπαζήκου (σ. 44, 50)
Christina L. Kolb (σ. 54, 56, 58)
Γιάννης Νάκας (σ. 56, 68)
Κατερίνα Μαυραγάνη (σ. 63)
Γουλιέλμος Ορεστίδης (τοπογραφικό, σ. 112)

Όλες οι φωτογραφίες και τα σχέδια ανήκουν
στο Αρχείο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων

Φωτογραφία εξωφύλλου
Αλέξης Καμίτσος

Σχεδιασμός και καλλιτεχνική επιμέλεια
Κωστής Σωτηράκος

Επεξεργασία φωτογραφιών
Χρίστος Σιμάτος - ps design

Συντονισμός παραγωγής
Αθηνά Ραγιά

Εκτύπωση και βιβλιοδεσία
Future Format

ISBN 978 960 204 474 2

© 2025 Εκδοτικός Οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ
Σκουφά 58, 106 80 Αθήνα
Τ. 210 3611692
www.melissabooks.com

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική μερική ή περιληπτική, καθώς και η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη, σύμφωνα με τον Νόμο 2121/1993 και τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα.

Δ Ε Σ Π Ο Τ Ι Κ Ο
PHOTOGRAPHS AND STORIES

Edited by
Yannos Kourayos
Ilia Daifa

Stories
Yannos Kourayos
Ilia Daifa

Alexandra Alexandridou
Iphigenia Leventi
Aggelos P. Matthaiou
Goulielmos Orestidis
Dimitris Palaiothodoros

Editing and proofreading
Anastasia Carastathi

Translation
Elena Moschou

Photographs
Yannos Kourayos

Natalia Velli (p. 87, 88, 92)
Alexis Kamitsos (p. 10–11, 32, 33, 36–39, 45–47, 52–63,
66–81, 84, 85, 96–103)

Drawings
Vaitsa Papazikou (p. 44, 50)
Christina L. Kolb (p. 54, 56, 58)
Ioannis Nakas (p. 56, 68)
Katerina Mavragani (p. 63)
Goulielmos Orestidis (topographic plan, p. 112)

All photograph and drawing credits belong to the
Ephorate of Antiquities of the Cyclades Archive

Cover Photograph
Alexis Kamitsos

Artistic Design and Layout
Kostis Sotirakos

Image Processing
Christos Simatos - ps design

Production Coordination
Athina Ragia

Printing and Binding
Future Format

ISBN 978 960 204 474 2

© 2025 MELISSA Publishing House
58 Skoufa Street, 106 80 Athens, Greece
Τ. +30 210 3611692
www.melissabooks.com

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or republished, wholly or in part, or in summary, paraphrase or adaptation, by mechanical or electronic means, by photocopying or recording, or by any other method, without the prior written permission of the editor. In accordance with Law 2121/1993 and the regulations of International Law applicable in Greece.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιάννος Κουράγιος
Ίλια Νταιφά

EDITED BY
Yannos Kourayos
Ilia Daifa

Δ Ε Σ Π Ο Τ Ι Κ Ο
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Δ Ε Σ Π Ο Τ Ι Κ Ο
PHOTOGRAPHS
AND STORIES

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΑ
MELISSA PUBLISHING HOUSE

Με την υποστήριξη Νικόλαου και Ειρήνης Λαιμού
With the support of Nikolaos & Irini Lemos

6

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

10

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

12

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

— o —

15

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

105

ΙΣΤΟΡΙΕΣ

7

FOREWORD

11

INTRODUCTORY NOTE

13

PREFATORY NOTE

— o —

15

PHOTOGRAPHS

105

STORIES

Η χώρα μας, η Ελλάδα, διατηρεί μια πολύ ιδιαίτερη και στενή σχέση με το παρελθόν της λόγω της μοναδικής της ιστορίας. Η ιστορία αυτή υπάρχει παντού, σε κάθε περιοχή του τόπου μας, και μετράει χιλιετίες.

Στη χώρα μας, το επάγγελμα του αρχαιολόγου χαίρει δικαιολογημένα ιδιαίτερης εκτίμησης. Η πρόσβασή μας σε αυτόν τον μοναδικό πολιτισμό θα ήταν αδύνατη δίχως την αγάπη, την αφοσίωση, το πάθος αλλά και τη συστηματική δουλειά των λεγόμενων «σκαπανέων της Ιστορίας». Οι ανακαλύψεις που φέρνει στο φως η σκαπάνη τους, από τη γη και τη θάλασσα των προγόνων μας, κάνουν εμάς τους Νεοέλληνες να γεμίζουμε περηφάνια.

Ιδιαίτερα οι Έλληνες του εξωτερικού, και κυρίως εμείς με τη νησιώτικη καταγωγή, νιώθουμε βαθιά συγκίνηση όταν αντικρίζουμε ξαφνικά κόσμους θαμμένους σε ένα από τα νησάκια της αστραφτερής θάλασσας του Αιγαίου, που επί χιλιετίες ήταν η μήτρα του ελληνικού πολιτισμού. Μικροί τόποι που γέννησαν μεγάλους πολιτισμούς.

Οι Κυκλάδες και οι άνθρωποι των νησιών είναι κομμάτι της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς μας. Ανά τους αιώνες τόποι συνάντησης πολιτισμών από τη Δύση και την Ανατολή, όπου δημιουργήθηκε κάτι το μοναδικό. Μια ανεξάντλητη πηγή πολιτισμού από τη νεολιθική εποχή μέχρι σήμερα.

Επισκεφθήκαμε το μικρό νησί Δεσποτικό νοτιοδυτικά της Αντιπάρου λίγα χρόνια μετά την έναρξη της ανασκαφής εκεί: ένδοξα ερείπια έρχονταν συνεχώς στο φως μέσα σε ένα μεταφυσικό τοπίο. Χάλκινα αγγεία και άλλα από ελεφαντόδοντο, εισηγμένα, καθώς φαίνεται, από την Αίγυπτο ή τη Συρία, και, πάνω απ' όλα, μαρμάρινα αγόρια με σπασμένα μέλη, που κάποτε στέκονταν ολόρθα με κείνο το ντροπαλό χαμόγελο και το διστακτικό βήμα και τώρα κείτονταν θραύσματα μπροστά στα μάτια μας.

Είχαμε τη χαρά να δούμε από κοντά το πάθος και την άρτια επιστημοσύνη του ανασκαφέα Γιάννου Κουράγιου που ανακάλυψε, ανέδειξε και συνεχίζει ακούραστα με τους συνεργάτες του να αποκαλύπτει τους θησαυρούς αυτού «του νησιού των Κούρων», όπως εύλογα ονομάζεται πια το Δεσποτικό.

Γι' αυτό αποφασίσαμε να αναλάβουμε τη χρηματοδότηση του ιδιαίτερου αυτού βιβλίου, πιστεύοντας ότι θα συμβάλει ουσιαστικά στη γνώση μας για τον αρχαιολογικό πλούτο των νησιών των Κυκλάδων και θα τον προβάλει.

Η προστασία, η διαφύλαξη, η διαρκής προβολή και η αξιοποίηση της αρχαιολογικής μας κληρονομιάς δεν αποτελεί μόνο χρέος απέναντι στους προγόνους μας, αλλά και ευθύνη προς τις επόμενες γενιές. Αυτή η κληρονομιά μάς έχει διαμορφώσει, για αυτήν είμαστε περήφανοι και ευγνώμονες.

Our country, Greece, maintains a very special and close relationship with its past by virtue of its unique history. This history is present everywhere, in every region of our land, and spans millennia.

In our country, the profession of the archaeologist is deservedly held in high regard. Our access to this unique civilisation would be impossible without the love, dedication, passion, and systematic work of the so-called “pioneers of history”. The discoveries brought to light through their excavations – from the land and sea where our ancestors once roamed – fill us, the modern Greeks, with pride.

The people of the Greek Diaspora – particularly those of us with island roots – are deeply moved when we unexpectedly encounter worlds long buried on one of the islets of the shimmering Aegean Sea, which has been the cradle of Greek civilisation for millennia – small places that nurtured great cultures.

The Cyclades and the islanders form an integral part of our historical and cultural heritage. Throughout the centuries, they have served as meeting grounds for civilisations from the West and the East, giving rise to something unique: an inexhaustible source of culture from the Neolithic era to the present.

We visited the small island of Despotiko, southwest of Antiparos, a few years after the excavation began there. Glorious ruins were continually coming to light within a metaphysical landscape: bronze vessels and others made of ivory, seemingly imported from Egypt or Syria; and, above all, marble Kouroi – male statues with broken limbs, which once stood upright with their shy smile and hesitant steps, and now lay in fragments before our eyes.

We had the pleasure of witnessing first-hand the passion and impeccable scholarship of the excavator, Yannis Kourayos, who discovered, spotlighted, and continues diligently – alongside his collaborators – to reveal the treasures of “the Island of the Kouroi”, as Despotiko is now rightly called.

That is why we decided to fund this special book: we believe that it will not only deepen our knowledge of the Cycladic Islands' archaeological wealth but also showcase it.

The protection, preservation, continuous promotion, and responsible use of our archaeological heritage is not only a duty to our ancestors but also a responsibility towards future generations. This heritage has shaped us, and for it, we are both proud and grateful.

Η ανασκαφή στη θέση Μάντρα στο Δεσποτικό αποτελεί για μένα έργο ζωής από το 1996, όταν επισκέφθηκα για πρώτη φορά το νησί. Τότε, ούτε εγώ ούτε οι συνεργάτες μου περιμέναμε πως κάτω από το μαντρί του Πέτρου Μαριάνου θα βρισκόταν μια μεγάλη εγκατάσταση και ένα από τα πλουσιότερα αρχαϊκά ιερά των Κυκλάδων.

Η ανασκαφή και η μελέτη του αρχαιολογικού υλικού συνεχίζονται κάθε χρόνο με τον ίδιο ρυθμό και συνεχώς μας επιφυλάσσουν ευχάριστες εκπλήξεις για τη ζωή στη Μάντρα των γεωμετρικών, αρχαϊκών και κλασικών χρόνων. Η προστασία και προβολή της αρχαιολογικής κληρονομιάς του τόπου αποτελεί για όλη την ομάδα του Δεσποτικού χρέος απέναντι στις επόμενες γενιές αρχαιολόγων, στην τοπική κοινωνία, αλλά και στο ευρύ κοινό. Ακριβώς γι' αυτό, ήδη από τα πρώτα χρόνια της ανασκαφής απέκτησα ένα όραμα για την αναστήλωση και αποκατάσταση του αρχαϊκού τεμένους και τη διαμόρφωση της θέσης σε επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο, σε ένα πρότυπο αρχαιολογικό πάρκο.

Η έρευνα στο Δεσποτικό και η πραγμάτωση του οράματος για την ανάδειξή του δεν θα μπορούσαν να ξεκινήσουν ούτε να προχωρήσουν χωρίς τον επιστημονικό ζήλο και την ακάματη προσπάθεια όλων των συνεργατών μου, από κάθε μεριά του κόσμου: αρχαιολόγοι, αρχιτέκτονες, συντηρητές, γεωλόγοι, τοπογράφοι, εργατοτεχνίτες, μαρμαροτεχνίτες και, φυσικά, πλήθος Ελλήνων και ξένων εθελοντών φοιτητών.

Δεν πρέπει να παραλείψω να αναφέρω την αμέριστη συμπαράσταση και έμπρακτη στήριξη των βασικότερων χορηγών μας που πίστεψαν στο όραμά μας για τον αρχαιολογικό χώρο του Δεσποτικού, αλλά και όλων των υποστηρικτών του έργου μας.

Αυτό το νέο βιβλίο για το Δεσποτικό έρχεται λίγους μήνες μετά την ολοκλήρωση της αποκατάστασης του αρχαϊκού Κτιρίου Δ και συμπληρώνει μια σειρά εκδόσεων που έκαναν γνωστούς στο ευρύ κοινό τους θησαυρούς του Δεσποτικού. Το πρώτο βιβλίο εκδόθηκε από το Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας, Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής το 2009. Ακολούθησαν οι εκδόσεις του Ιδρύματος Π. & Α. Κανελλοπούλου το 2012 και 2018, και το βιβλίο του Δήμου Αντιπάρου το 2018.

Η νέα έκδοση αντανακλά υπό διαφορετικό πρίσμα το μεράκι και την αγάπη μας για αυτό τον τόπο. Η συγγραφή πολλών λημμάτων, η οργάνωση κειμένων και φωτογραφιών και η όλη επιστημονική επιμέλεια του τόμου έγιναν από την αρχαιολόγο Ίλια Νταϊφά, την πιο στενή μου συνεργάτιδα από το 2001. Στα λήμματα συμμετέχουν αρκετοί συνεργάτες μας, όπως η Αλεξάνδρα Αλεξανδρίδου, ο Δημήτρης Παλαιothόδωρος, η Ιφιγένεια Λεβέντη, ο Γουλιέλμος Ορεστίδης και ο Άγγελος Ματθαίου.

Εμπνευστές του βιβλίου είναι οι φίλοι Ειρήνη και Νικόλας Λαιμός. Η σχέση τους με το Δεσποτικό μετράει πολλά χρόνια, με τακτικές επισκέψεις στον αρχαιολογικό χώρο. Μάλιστα, σε μία από αυτές ο Νικόλας έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην προσπάθειά μας να αποτοιχίσουμε από μεταγενέστερα κτίσματα κάποια μαρμάρια αρχιτεκτονικά μέλη του αρχαϊκού ναού, τα οποία χρησιμοποιήσαμε μετά από πολλά χρόνια στο έργο της αναστήλωσης. Λάτρεις της Ελλάδας και των νησιών μας, πραγματικοί υποστηρικτές του αρχαιολογικού έργου στο Δεσποτικό, τους ευχαριστώ από καρδιάς.

ΓΙΑΝΝΟΣ ΚΟΥΡΑΓΙΟΣ

Διευθυντής της συστηματικής ανασκαφής και του αναστηλωτικού προγράμματος στη θέση Μάντρα Δεσποτικού και στο Τσιμιντήρι

The excavation at the Mandra site on Despotiko has been a life's work for me since 1996, when I first visited the island. Back then, neither I nor my colleagues expected that under Petros Marianos' sheepfold we would find a large installation and one of the richest Archaic sanctuaries in the Cyclades.

The excavation and study of the archaeological material progress year after year at a steady pace, continually revealing pleasant surprises about life at Mandra during the Geometric, Archaic, and Classical periods. The commitment to safeguarding and promoting the region's archaeological heritage is, for the entire Despotiko team, a duty towards future generations of archaeologists, the local community, and the general public. It is for this very reason that, even from the earliest stages of excavation, I had a vision to restore the Archaic temenos (sanctuary) and transform it into a publicly accessible archaeological area – a model archaeological park.

The research on Despotiko and the realisation of this vision could neither have begun nor advanced had it not been for the scientific zeal and tireless efforts of all my collaborators from all around the world: archaeologists, architects, conservators, geologists, survey engineers, workmen, marble craftsmen, and, of course, a multitude of Greek and international volunteer students.

I must not fail to acknowledge the unreserved and hands-on support of our main sponsors, who believed in our vision for the archaeological site of Despotiko, as well as all our project supporters.

This new book on Despotiko follows the completion of the restoration of the Archaic Building Δ and complements a series of publications that introduced the treasures of Despotiko to the general public. The first book was published by the Ministry of Maritime Affairs, the Aegean Sea and Insular Policy in 2009, followed by publications by the P. & A. Canellopoulos Foundation in 2012 and 2018, and a book by the Municipality of Antiparos in 2018.

This new edition reflects our passion and love for this place from a different angle. The writing of many texts, the organisation of texts and photographs, and the overall scientific editing of the book were entrusted to the archaeologist Ilia Daifa, my closest collaborator since 2001. Several of our colleagues contributed to the book's texts, including Alexandra Alexandridou, Dimitris Palaiothodoros, Iphigenia Leventi, Goulielmos Orestidis and Aggelos Matthaïou.

I owe the inspiration for this book to my friends Irini and Nikolas Lemos. Their relationship with Despotiko spans many years, during which they frequently visited the archaeological site. In fact, on one of those visits, Nikolas played a catalytic role in our effort to detach certain marble architectural members of the Archaic temple from later structures – elements which we would use many years later in the restoration project.

Finally, as admirers of Greece and our islands, and true supporters of the archaeological work on Despotiko, I thank them from the bottom of my heart.

YANNOS KOURAYOS

Director of the systematic excavation and restoration project on Despotiko and Tsimintiri

Τα νησιά του Αιγαίου αποτελούν τις ψηφίδες ενός μοναδικού μωσαϊκού Ιστορίας και πολιτισμού. Μικροί τόποι με μεγάλη σημασία, αναπόσπαστα κομμάτια του παρελθόντος του τόπου μας. Σε αυτό το μωσαϊκό ανήκει και το —ακατοίκητο σήμερα— Δεσποτικό, όπου πριν από σχεδόν 2.500 χρόνια άκμασε ένα από τα μεγαλύτερα λατρευτικά κέντρα στις Κυκλάδες, αφιερωμένο στον Απόλλωνα.

Αν και η ύπαρξη αρχαιοτήτων στο Δεσποτικό, και δη στη θέση Μάντρα, ήταν γνωστή στην έρευνα από τη σύντομη ανασκαφή που είχε πραγματοποιήσει εκεί ο αρχαιολόγος Νικόλαος Ζαφειρόπουλος το 1959, μόλις το 1996 επισκέφθηκε ξανά τη θέση ο αρχαιολόγος της τότε ΚΑ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (και νυν Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων) Γιάννος Κουράγιος. Ο εντοπισμός αρχιτεκτονικών μελών, τοίχων και κεραμεικής πυροδότησε εκ νέου το ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες του Δεσποτικού και οδήγησε στην έναρξη μιας από τις σημαντικότερες πλέον συστηματικές ανασκαφές στις Κυκλάδες, υπό τη διεύθυνση του Γιάννου Κουράγιου και με τη συμμετοχή μεγάλης ομάδας επιστημονικών συνεργατών.

Οι πολυετείς ανασκαφικές έρευνες στη θέση Μάντρα και στη νησίδα Τσιμνητήρι, που κατά την αρχαιότητα ήταν ενωμένη με το Δεσποτικό, σε συνάρτηση με τη μελέτη του αρχαιολογικού υλικού, μας έχουν δώσει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε πλήρως τον χαρακτήρα μιας από τις πιο σημαντικές θέσεις των Κυκλάδων. Η πρωιμότερη φάση της εγκατάστασης, που ανάγεται στον 8ο αι. π.Χ., είχε οικιστικό χαρακτήρα. Οι ιδρυτές του οικισμού προέρχονταν από την Πάρο. Η ακμή της χρονολογείται στον 6ο αι. π.Χ., όταν γύρω στο 550 π.Χ., με την πόλη της Πάρου να παίζει πρωτεύοντα ρόλο, διαμορφώνεται μεγαλοπρεπές τέμενος αφιερωμένο στον Απόλλωνα. Η Μάντρα σταδιακά αναδεικνύεται σε ένα από τα μεγαλύτερα θρησκευτικά κέντρα της αρχαϊκής περιόδου στις Κυκλάδες, αφού ο πλούτος και η έκτασή της κατά τον 6ο αι. π.Χ. μπορούν να συγκριθούν μόνο με του ιερού του Απόλλωνα στη Δήλο. Από τα πρώτα χρόνια της ανασκαφής, τα κινητά ευρήματα —και κυρίως τα αγγεία που έφεραν επιγραφές με το όνομά του— είχαν πιστοποιήσει τον Απόλλωνα ως τη λατρευόμενη θεότητα του σημαντικού αυτού ιερού.

Η έρευνα στο Δεσποτικό έχει συμπληρώσει αλλά και ανατρέψει τη γνώση μας για τις Κυκλάδες της γεωμετρικής και αρχαϊκής εποχής. Αφενός, ήρθε στο φως μια νέα γεωμετρική και αρχαϊκή οικιστική εγκατάσταση, και αφετέρου αποκαλύφθηκε ένα άγνωστο μέχρι πρότινος λατρευτικό κέντρο αφιερωμένο στον Απόλλωνα, το οποίο δεν αναφέρεται σε καμιά γνωστή αρχαία πηγή.

Σήμερα, το σύμπλεγμα των νησιών Δεσποτικό και Τσιμνητήρι αποτελεί ένα παλίμψηστο, όπου η ανθρώπινη παρουσία μετράει χιλιάδες χρόνια, από την Πρωτοκυκλαδική περίοδο έως και τη σύγχρονη εποχή. Η ευθύνη μας, λοιπόν, δεν σταματάει στην ανασκαφή και τη δημοσίευση. Στόχος της ομάδας μας είναι η διαρκής προστασία των αρχαιοτήτων. Στο πνεύμα αυτό, έπειτα από την εκπόνηση των απαραίτητων μελετών, πραγματοποιείται συστηματικά η συντήρηση των αρχαίων καταλοίπων και από το 2014 υλοποιείται το πρόγραμμα της αναστήλωσης και ανάδειξης των λατρευτικών κτιρίων του αρχαϊκού τεμένους.

Ανώτερος σκοπός όλων μας είναι να προστατευθεί και να αναδειχθεί αυτός ο μοναδικός κυκλαδίτικος τόπος και να παραδοθεί στο ευρύ κοινό ως ένα ζωντανό υπαίθριο μουσείο όπου φύση, άνθρωπος και Ιστορία συμβιώνουν αρμονικά.

The islands of the Aegean Sea are the tiles of a unique mosaic of history and culture: small places with great significance, integral to our country's past. This mosaic also includes the now uninhabited Despotiko, where one of the largest cult centres in the Cyclades, dedicated to Apollo, flourished almost 2,500 years ago.

Although the existence of antiquities on Despotiko, specifically at the site of Mandra, was known to researchers from the brief excavation carried out there by the archaeologist Nikolaos Zafeiropoulos in 1959, it was not until 1996 that the archaeologist Yannis Kourayos, who at the time served in the former 21st Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities (now Ephorate of Antiquities of the Cyclades), revisited the site. The discovery of architectural members, walls, and pottery reignited interest in the antiquities of Despotiko, paving the way for one of the most important systematic excavations in the Cyclades, under the direction of Yannis Kourayos and with the participation of a large team of scientific collaborators.

Years of excavation at Mandra and on the islet of Tsimintiri, which in ancient times was connected to Despotiko by a strip of land, an isthmus, along with the study of archaeological materials, have allowed us to fully understand the character and function of one of the most important sites in the Cyclades. In its earliest phase (8th century BC), the settlement primarily served residential purposes. The founders of this settlement came from the island of Paros. Its heyday dates to the 6th century BC, when around 550 BC, with the city of Paros playing a leading role, a monumental temple dedicated to Apollo was constructed. Mandra gradually emerged as one of the largest Cycladic religious centres of the Archaic period, its wealth and size in the 6th century BC comparable only to the sanctuary of Apollo on Delos. From the early years of the excavation, finds – mainly vessels bearing inscriptions with his name – had confirmed Apollo as the deity worshipped at this important sanctuary.

Research on Despotiko has both enriched and overturned our knowledge of the Cyclades during the Geometric and Archaic periods. On the one hand, a new Geometric and Archaic settlement has come to light, and on the other, a previously unknown cult centre dedicated to Apollo – absent from all known ancient sources – has been uncovered.

Today, the Despotiko and Tsimintiri islands are a palimpsest, where human presence dates back thousands of years, from the Early Cycladic period to the modern era. Our responsibility, therefore, extends beyond excavation and publication. The goal of our team is the ongoing protection of antiquities. In this context, after conducting the necessary studies, the ancient remains are systematically conserved, and since 2014, a programme to restore and showcase the religious buildings of the Archaic temenos has been underway.

Our ultimate goal is to safeguard and promote this unique Cycladic site, offering it to the public as a living open-air museum, where nature, man, and history coexist in harmony.

Ο ΓΙΑΝΝΟΣ ΚΟΥΡΑΓΙΟΣ σπούδασε αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο της Φλωρεντίας και συντήρηση αρχαιοτήτων στη σχολή «Lo Sprone». Από το 1985 έως το 2024 εργάστηκε στο Υπουργείο Πολιτισμού. Στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων υπηρέτησε ως υπεύθυνος αρχαιολόγος για την Πάρο και το Δεσποτικό. Πραγματοποίησε πολυάριθμες σωστικές ανασκαφές και συνέβαλε στην αναδιοργάνωση του Αρχαιολογικού Μουσείου στην Πάρο και την ανάδειξη των αρχαιοτήτων του. Από το 1997 διευθύνει τη συστηματική ανασκαφή στο Δεσποτικό και το Τσιμιντήρι και το πρόγραμμα αποκατάστασης και ανάδειξης του αρχαϊκού ιερού του Απόλλωνα. Έχει δημοσιεύσει πλήθος άρθρων για το Δεσποτικό, την Πάρο και τις Κυκλάδες σε αρχαιολογικούς τόμους και περιοδικά, έχει συμμετάσχει σε συνέδρια στην Ελλάδα και το εξωτερικό και έχει συγγράψει πέντε αρχαιολογικούς οδηγούς για την Πάρο και το Δεσποτικό.

Η ΙΛΙΑ ΝΤΑΪΦΑ σπούδασε αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και απέκτησε μεταπτυχιακό δίπλωμα από το Πανεπιστήμιο του Sheffield, UK (2004). Το 2022 έλαβε το διδακτορικό της δίπλωμα από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, με θέμα «Οικισμοί Ιερών και Ιερά Οικισμών. Η περίπτωση της Μάντρας στο Δεσποτικό». Έχει επιβλέψει ως αρχαιολόγος σωστικές ανασκαφές στις Εφορείες Αρχαιοτήτων της Αττικής και των Κυκλάδων και έχει εργαστεί στα μουσεία του Πειραιά και της Πάρου. Από το 2001 είναι βασικό μέλος της επιστημονικής ομάδας της συστηματικής ανασκαφής στο Δεσποτικό, συνυπεύθυνη με τον Γιάννο Κουράγιο για τις αρχαιολογικές έρευνες και συντονίστρια του προγράμματος εθελοντών φοιτητών. Έχει συμμετάσχει σε πολλά διεθνή συνέδρια, έχει συνδημοσιεύσει άρθρα για το Δεσποτικό και την Πάρο και έχει επιμεληθεί πέντε αρχαιολογικούς οδηγούς.

YANNOS KOURAYOS studied Archaeology at the University of Florence and Conservation of Antiquities at the “Lo Sprone” School. From 1985 to 2024, he served in the Greek Ministry of Culture. At the Ephorate of Antiquities of the Cyclades, he was the supervising archaeologist for Paros and Despotiko. He carried out numerous rescue excavations and contributed to the reorganisation of the Archaeological Museum of Paros and the promotion of its antiquities. Since 1997, he has been directing the systematic excavation on Despotiko and Tsimintiri, as well as the restoration and enhancement programme of the Archaic sanctuary of Apollo. He has published numerous articles on Despotiko, Paros, and the Cyclades in archaeological volumes and journals, participated in conferences in Greece and abroad, and authored five archaeological guides on Paros and Despotiko.

ILIA DAIFA studied Archaeology at the University of Athens and obtained a Master's degree from the University of Sheffield, UK (2004). In 2022, she received her PhD from the University of Thessaly, with a dissertation entitled “Settlements in Sanctuaries and Sanctuaries in Settlements: The Case of Mandra Site on Despotiko Island”. She has supervised rescue excavations as an archaeologist for the Ephorates of Antiquities of Attica and the Cyclades and has worked at the museums of Piraeus and Paros. Since 2001, she has been a core member of the scientific team conducting the systematic excavation on Despotiko, where she is co-responsible – together with Yannos Kourayos – for the archaeological research and coordinates the student volunteer programme. She has participated in numerous international conferences, co-authored articles on Despotiko and Paros, and edited five archaeological guides.

Δ Ε Σ Π Ο Τ Ι Κ Ο
Φ Ω Τ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ

D E S P O T I K O
P H O T O G R A P H S

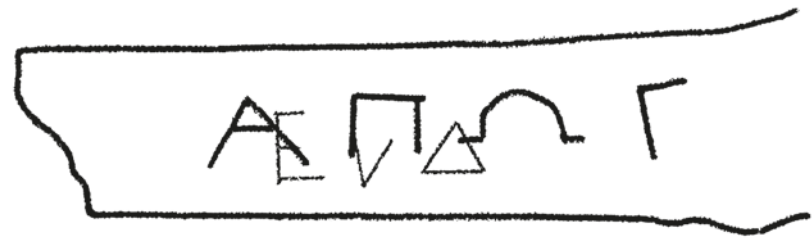

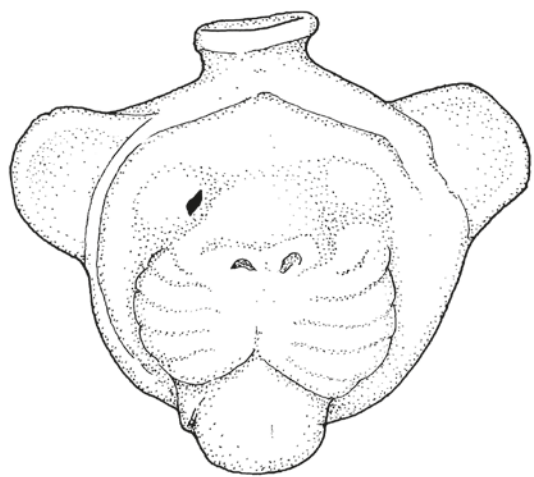
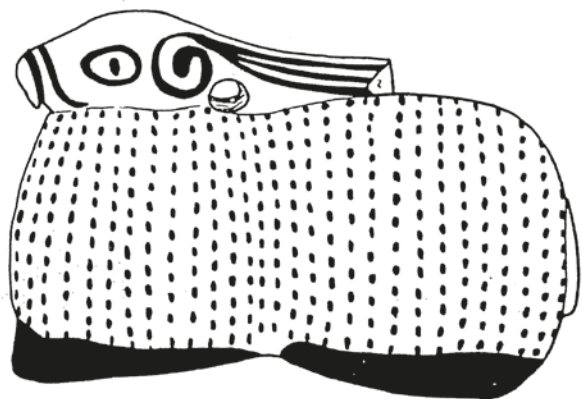

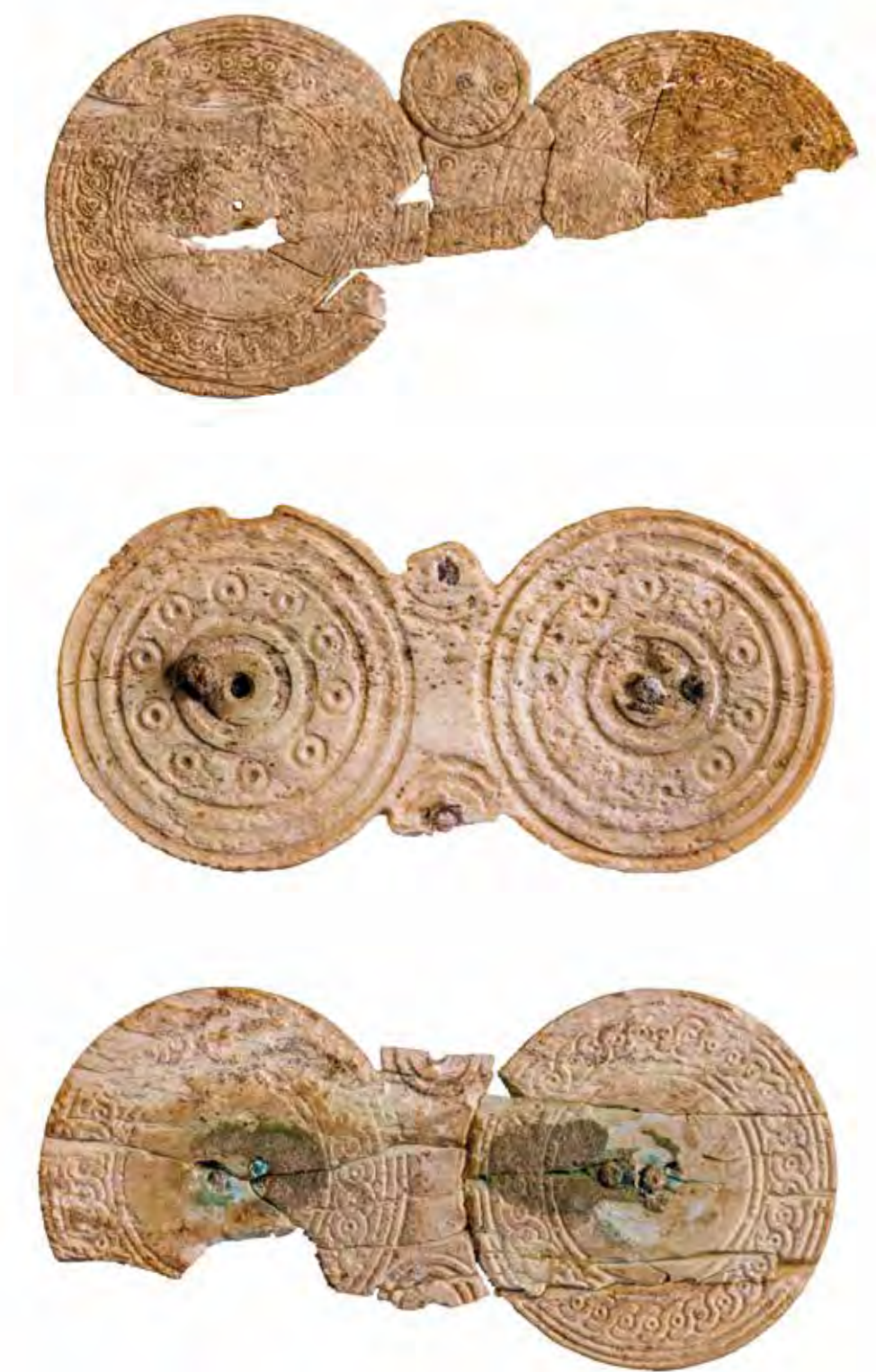

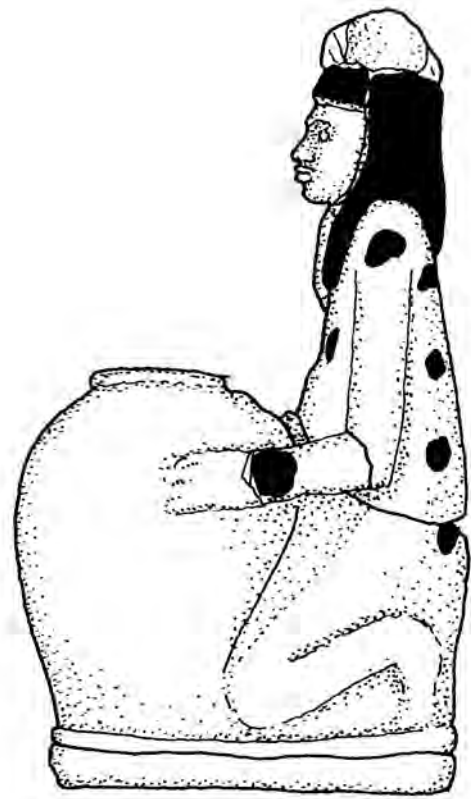

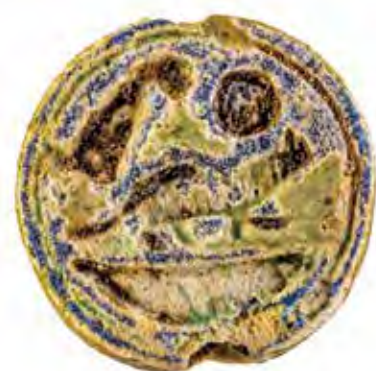

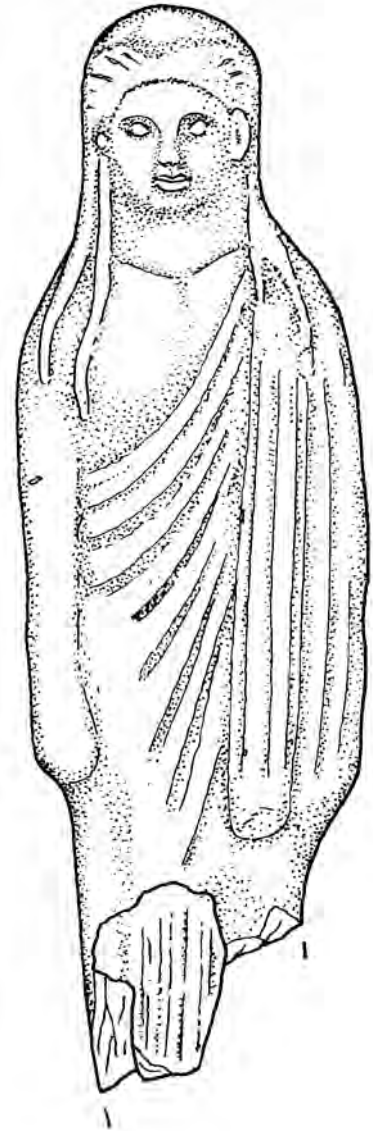

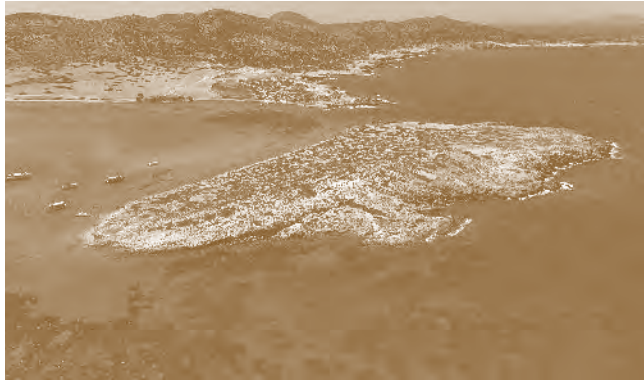
ΔΕΣΠΟΤΙΚΟ
ΙΣΤΟΡΙΕΣ

DESPOTIKO
STORIES

Το Δεσποτικό βρίσκεται μισό ναυτικό μίλι δυτικά της ακτής του Αγίου Γεωργίου της Αντιπάρου και περίπου δεκατρία ναυτικά μίλια νοτιοδυτικά της Παροιικιάς Πάρου. Εντάσσεται γεωγραφικά και ιστορικά στο λεγόμενο «παριανό αρχιπέλαγος», στο κέντρο των Κυκλάδων, ένα σύμπλεγμα νησιών γύρω από την Πάρο που περιλαμβάνει την Αντίπαρο, το Δεσποτικό, το Τσιμιντήρι, το Στρογγυλό, τον Σάλιαγκο, τα Πατερονήσια, το Ρευματονήσι και άλλες μικρότερες νησίδες. Η μορφολογία του Δεσποτικού είναι χαρακτηριστική για ένα κυκλαδονήσι: βραχώδεις άγονες επιφάνειες και λίγα εύφορα πλατώματα, αρκετοί ψηλοί λόφοι στην ενδοχώρα, απόκρημνη ακτογραμμή με λίγες αμμώδεις παραλίες και κόλπους, ο μεγαλύτερος των οποίων σχηματίζεται στη νότια πλευρά του νησιού, στη θέση Λιβιάδι. Στο νησί φυτρώνουν κέδροι και φείδες, γαϊδουράγκαθα και άλλη χαμηλή βλάστηση, και λίγα αλμυρικά στην ανατολική ακτή. Οι κατσίκες του ντόπιου βοσκού, κουνέλια, ποντίκια, ερπετά και θαλασσοπούλια είναι οι μόνοι μόνιμοι κάτοικοί του.

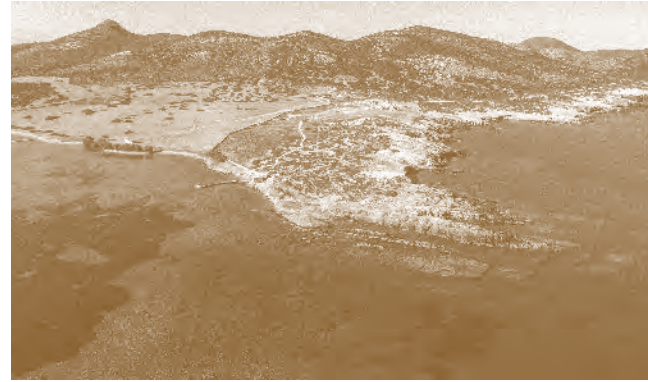
Despotiko lies half a nautical mile west of Agios Georgios on Antiparos and approximately thirteen nautical miles southwest of Parikia on Paros. Geographically and historically, it is part of the so-called “Parian archipelago” in the centre of the Cyclades – a cluster of islands around Paros that includes Antiparos, Despotiko, Tsimintiri, Stroggilo, Saliagos, Pateronisia, Revmatonisi, and other smaller islets. The morphology of Despotiko is typical of a Cycladic Island: rocky, barren surfaces interspersed with a few fertile terraces, several high hills inland, and a steep coastline with a few sandy beaches and bays, the largest of which lies on the southern side of the island at Livadi. The island is covered with junipers, thistles, and other low vegetation, with a few tamarisk trees along the eastern coast. Its only permanent inhabitants are goats belonging to a local shepherd, rabbits, mice, reptiles, and seabirds.

Το νησί, με συνολική έκταση 7.650 μ², αναπτύσσεται σχεδόν παράλληλα με την ακτή της Αντίπαρου και αποτελεί το δυτικό όριο ενός στενού υπήνεμου κόλπου, που προσφέρει ένα από τα ασφαλέστερα αγκυροβόλια στο κεντρικό Αιγαίο και προστασία από τους βόρειους ανέμους. Στη βόρεια πλευρά του κόλπου, η νησίδα Τσιμιντήρι, όπως φαίνεται και στη φωτογραφία, απέχει από το Δεσποτικό αλλά και από την Αντίπαρο λιγότερο από 200 μ. και διαμορφώνει ένα είδος διπλού πορθμού, ο οποίος συνδέει τον κόλπο με το ανοικτό (Αιγαίο) πέλαγος. Οι έρευνες για τη μεταβολή της στάθμης της θάλασσας, το βάθος των νερών γύρω από το Τσιμιντήρι και η ύπαρξη κτισμάτων στην υποθαλάσσια περιοχή καταδεικνύουν ότι μέχρι και την ύστερη αρχαιότητα τα τρία νησιά —Αντίπαρος, Τσιμιντήρι, Δεσποτικό— αποτελούσαν ενιαία στεριά. Το μικρό νησάκι Τσιμιντήρι ήταν το πιο στενό μέρος της ένωσης ανάμεσα στην Αντίπαρο και το Δεσποτικό —έναν ισθμό.

The island, with a total area of 7,650 m², runs almost parallel to the coast of Antiparos and forms the western limit of a narrow, leeward gulf that offers one of the safest anchorages in the central Aegean and protection from the northern winds. On the northern side of the gulf, the islet of Tsimintiri, as seen in the photograph, lies less than 200 metres from both Despotiko and Antiparos, forming a kind of double strait that connects the gulf with the open Aegean Sea. Studies on sea-level change, the depth of the waters around Tsimintiri, and the presence of submerged structures in the area indicate that, until Late Antiquity, the three islands – Antiparos, Tsimintiri, and Despotiko – formed a single landmass. The small islet of Tsimintiri was the narrowest point of the connection between Antiparos and Despotiko – an isthmus.

Η θέση Μάντρα βρίσκεται στη βορειοανατολική πλευρά του Δεσποτικού, στο πλάτωμα μιας μεγάλης χερσονήσου, στη βόρεια είσοδο του υπήνεμου κόλπου. Το όνομα της θέσης οφείλεται στη μάντρα των ζώων του Αντιπαριώτη Πέτρου Μαριάνου που λειτουργεί στην περιοχή από τον 19ο αιώνα. Η αρχαιολογική σημασία της θέσης ήταν γνωστή από τα τέλη του 19ου αιώνα, από μια σύντομη αναφορά του Άγγλου περιηγητή Theodore Bent. Ωστόσο, χρειάστηκε να περάσουν 70 και πλέον χρόνια, έως το 1959, μέχρι να πραγματοποιηθεί ολιγοήμερη ανασκαφική έρευνα στη θέση από τον αρχαιολόγο Νικόλαο Ζαφειρόπουλο. Τότε ήρθε στο φως τμήμα κτιρίου που ο ανασκαφέας ερμήνευσε ως ρωμαϊκή οικία, στο οποίο είχαν επαναχρησιμοποιηθεί αρχιτεκτονικά μέλη αρχαϊκού κτιρίου. Το 1985 ομάδα αρχιτεκτόνων από το Πολυτεχνείο του Μονάχου δημοσίευσαν αυτά τα μέλη, τα οποία απέδωσαν σε υστεροαρχαϊκό οικοδόμημα. Το 2001 ο Γιάννος Κουράγιος της ΚΑ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (νυν Εφορεία Αρχαιοτήτων Κυκλάδων) ξεκίνησε τη συστηματική διερεύνηση της θέσης που είχε ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη ενός από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους των Κυκλάδων.

The site of Mandra is located on the northeastern side of Despotiko, on the terrace of a large peninsula, at the northern entrance to the leeward gulf. The site derives its name from the animal pen (mandra) that has been in use in the area since the 19th century and today is run by Petros Marianos from Antiparos. The archaeological significance of the site has been known since the late 19th century, from a brief reference by the English traveller Theodore Bent. However, more than seventy years passed before a short-term excavation was carried out there in 1959 by the archaeologist Nikolaos Zafeiropoulos. The work uncovered part of a building, interpreted by the excavator as a Roman house, for the construction of which architectural members from an Archaic structure had been used. In 1985, a team of architects from the Technical University of Munich published these members, attributing them to a Late Archaic building. In 2001, Yannis Kourayos of the 21st Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities (now Ephorate of Antiquities of the Cyclades) began a systematic investigation at Mandra, leading to the discovery of one of the most important archaeological sites in the Cyclades.

Τα πρώτα χρόνια της έρευνας (1997–2000) οι ανασκαφές είχαν σωστικό χαρακτήρα και επικεντρώθηκαν στην περιοχή δυτικά της στάνης του βοσκού, όπου ήταν μερικώς ορατοί κάποιοι τοίχοι. Η αποκάλυψη του κτιρίου που είχε εντοπίσει ο Νικόλαος Ζαφειρόπουλος σαράντα χρόνια νωρίτερα, καθώς και πολλών αρχιτεκτονικών μελών και θραυσμάτων κεραμικής, έδωσε το έναυσμα για να ξεκινήσει το 2001 η συστηματική ανασκαφή του χώρου.

Λόγω της έκτασης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και της ανάγκης για επέκταση της ανασκαφής, το 2002 γκρεμίστηκε η στάνη του βοσκού και μεταφέρθηκε μακριά από τον ανασκαπτόμενο χώρο. Σε όλους τους τοίχους της βρέθηκαν ενσωματωμένα αρχαία μαρμάρινα μέλη, ακόμα και θραύσματα αρχαϊκών γλυπτών και μαρμάρινων βάσεων, τα οποία έδειξαν πως το χρώμα της Μάντρας κρύβει σπουδαία μυστικά.

Ψυχή της ανασκαφικής έρευνας όλα τα χρόνια από την έναρξή της είναι οι άνθρωποι της, και κυρίως οι εθελοντές φοιτητές από πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού. Χάρη στον επιστημονικό ζήλο και το μεράκι όλων των μελών της ομάδας έχουν έρθει στο φως στη θέση Μάντρα 23 κτίρια, δύο μεγάλα κτιριακά συγκροτήματα, ένας κυκλικός πύργος, σύστημα δεξαμενών και δύο πηγάδια, ενώ στο Τσιμιντήρι τρία κτιριακά συγκροτήματα και δύο κυκλικές κατασκευές.

During the early years of research (1997–2000), rescue excavations focused on the area west of the shepherd's sheepfold, where sections of walls were partially visible. The uncovering of the building that Nikolaos Zafeiropoulos had identified forty years earlier, along with numerous architectural members and pottery fragments, led to the launch of systematic excavations at the site in 2001.

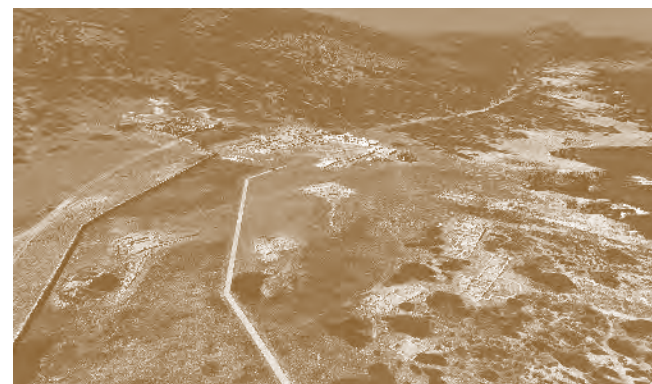
Due to the extent of the architectural remains and the need to expand the excavation, the shepherd's sheepfold was demolished in 2002 and moved away from the excavation site. Ancient marble members, including fragments of archaic sculptures and marble bases, were found embedded into the sheepfold's walls, indicating that the soil of Mandra holds remarkable archaeological riches.

Since the very beginning, the heart and soul of the excavation research have been its people – particularly the volunteer students from universities in Greece and abroad. Thanks to the scientific zeal and passion of all the team members, 23 buildings, two large building complexes, a circular tower, a system of cisterns and two wells have been uncovered at the site of Mandra, while on Tsimintiri, an additional three building complexes and two circular structures have been brought to light.

Τα πρωιμότερα ίχνη κατοίκησης στο Δεσποτικό και το Τσιμιντήρι ανάγονται στην πρωτοκυκλαδική περίοδο. Στη νότια πλευρά του Δεσποτικού έχουν ανασκαφεί δύο νεκροταφεία, ενώ στο Τσιμιντήρι έχει εντοπιστεί ένα μικρό πρωτοκυκλαδικό νεκροταφείο, με πιο πρόσφατη αποκάλυψη το 2024 εκεί έναν ασύλλητο τάφο της Πρωτοκυκλαδικής Ι περιόδου. Η επόμενη γνωστή φάση κατοίκησης χρονολογείται στη γεωμετρική εποχή, όταν ιδρύεται στη θέση Μάντρα τον 8ο αι. π.Χ. οικιστική εγκατάσταση με χώρο λατρείας, πιθανότατα από κατοίκους της γειτονικής Πάρου. Ο οικισμός αναπτύσσεται σταδιακά κατά τον 7ο και τον 6ο αι. π.Χ., ενώ λόγω της στρατηγικής θέσης του πάνω στον υπήνεμο κόλπο προσελκύει ταξιδιώτες από διάφορα μέρη της Μεσογείου. Σε αυτόν τον οικισμό ιδρύεται στα μέσα του 6ου αι. π.Χ. μνημειακό τέμενος αφιερωμένο στον Απόλλωνα που γνωρίζει σημαντική ακμή για περίπου δύο αιώνες έως τα μέσα του 4ου αι. π.Χ.

Το τέμενος και τα κτίρια της εγκατάστασης που σχετίζονταν άμεσα με αυτό λειτουργούν έως και την ελληνιστική περίοδο. Αν και στους επόμενους αιώνες ατονεί σιγά σιγά ο λατρευτικός χαρακτήρας της εγκατάστασης, η κατοίκηση στη θέση συνεχίζεται. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο λειτουργεί στον ίδιο χώρο μικρός οικισμός με ζωή έως τη πρώιμη βυζαντινή περίοδο, όταν και εγκαταλείπεται, τον 7ο αι. μ.Χ. Το Δεσποτικό, ακολουθώντας την τύχη της Αντιπάρου, περνάει στη δικαιοδοσία των Ενετών το 1207. Το 1537, μαζί με τα υπόλοιπα νησιά των Κυκλάδων, περιέρχεται στη δικαιοδοσία των Οθωμανών. Τα αρχαιολογικά στοιχεία για την κατοίκηση του οικισμού την περίοδο της Ενετοκρατίας δεν είναι επαρκή. Ωστόσο, η κατοίκηση του Δεσποτικού επί Οθωμανικής κυριαρχίας τεκμηριώνεται από χάρτες του 16ου αιώνα που απεικονίζουν μια μικρή οχυρωμένη εγκατάσταση πάνω στο νησί, το οποίο αναγράφεται ως Sigilo. Ωστόσο, το 1657 αυτός ο οικισμός καταστρέφεται ολοσχερώς από Γάλλους πειρατές, ως πράξη αντεκδίκησης για την παράδοση του Γάλλου πειρατή Δανιέλ από τους κατοίκους του Δεσποτικού στους Τούρκους.

Εκτοτε το νησί εγκαταλείπεται οριστικά και το 1756 περνάει στην κατοχή του Μυκονιάτη Τζώρτζη Μπάου και του Παριανού δεσπότη Πέτρου Μαυρογένη. Σήμερα, το ακατοίκητο Δεσποτικό τελεί υπό καθεστώς απόλυτης προστασίας λόγω του φυσικού κάλλους του και του αρχαιολογικού του πλούτου.

The earliest traces of habitation on Despotiko and Tsimintiri date back to the Early Cycladic period. Two cemeteries have been excavated on the southern side of Despotiko, while a small Early Cycladic cemetery has been identified on Tsimintiri. The most recent discovery (2024) is an unlooted tomb from the Early Cycladic I period. The next known phase of occupation dates to the Geometric period, when a small settlement with a cult centre was established at Mandra in the 8th century BC, most likely by inhabitants of neighbouring Paros. The settlement gradually developed during the 7th and 6th centuries BC, and, owing to its strategic location on the leeward gulf, it attracted travellers from across the Mediterranean. In the mid-6th century BC, a monumental sanctuary dedicated to Apollo was established within the settlement, which enjoyed a period of significant prosperity for approximately two centuries, until the mid-4th century BC.

The temenos and the buildings of the settlement directly related to it remained in use until the Hellenistic period. Although the cult character of the settlement gradually faded in the following centuries, the site continued to be inhabited. During the Roman period, a small settlement survived in the same area until the early Byzantine period, when it was abandoned in the 7th century AD. Despotiko, following the fate of Antiparos, came under Venetian rule in 1207. In 1537, along with the rest of the Cycladic Islands, it came under Ottoman rule. Archaeological evidence of the settlement's habitation during the Venetian period is insufficient. However, the settlement of Despotiko under Ottoman rule is documented by 16th-century maps depicting a small fortified settlement on the island, which is referred to as Sigilo. However, in 1657, this settlement was completely destroyed by French pirates, as an act of retaliation for the surrender of the French pirate Daniel to the Turks by the inhabitants of Despotiko.

The island was abandoned permanently thereafter and, in 1756, came into the possession of the Mykonian George Baos and the Parian landlord (despotis) Petros Mavrogenis. Today, Despotiko is under strict protection thanks to its natural beauty and archaeological wealth.

Η διάρκεια ζωής της, ο ιδιόμορφος χαρακτήρας της, η έκταση, η οργάνωσή της και ο πλούτος των ευρημάτων καθιστούν την εγκατάσταση στη Μάντρα ιδιαίτερη περίπτωση στον κυκλαδικό χώρο.

Αν και η ζωή στη θέση ξεκίνησε τον 8ο αι. π.Χ., δύο αιώνες πριν από την ίδρυση του τέμενους του Απόλλωνα, από αυτή την πρωιμότερη φάση της εγκατάστασης έχουν ανασκαφεί μόλις δύο αποσπασματικά διατηρημένα οικοδομήματα. Ωστόσο, η μεγάλη ποσότητα κεραμεικής, αρκετά μεταλλικά αντικείμενα και λίγα ειδώλια μαρτυρούν ότι η έκταση του γεωμετρικού οικισμού ήταν μεγαλύτερη. Η παρουσία αρκετών κινητών ευρημάτων καθώς και η κατασκευή ημικυκλικού βωμού δείχνουν ότι ο οικισμός αναπτύσσεται σταδιακά τον 7ο αι. π.Χ. Προς το τέλος του αιώνα και στις αρχές του 6ου αι. π.Χ. τεκμηριώνεται η ανέγερση έξι νέων κτιρίων, ενώ λίγο πριν από τα μέσα του 6ου αι. τριών ακόμη.

Γύρω στο 550 π.Χ. συντελείται ριζική αναδιοργάνωση του χώρου, τοπογραφικά και λειτουργικά. Στον πυρήνα της εγκατάστασης ιδρύεται νέος χώρος λατρείας, ένα τέμενος αφιερωμένο στον Απόλλωνα. Τα προϋπάρχοντα κτίρια αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο: όσα από αυτά βρίσκονται σε μεγαλύτερη απόσταση από το νέο τέμενος ενσωματώνονται λειτουργικά στην αναδιαμορφωμένη εγκατάσταση, ενώ όσα είναι κοντά σε αυτή «θάβονται» κάτω από μεγαλύτερα κτιριακά συγκροτήματα που εξυπηρετούν καλύτερα τις νέες λειτουργίες της εγκατάστασης ως «δορυφόρου» του τέμενους.

Για πρώτη φορά διαχωρίζονται αρχιτεκτονικά τα όρια ιερού και κοσμικού μέσα στην εγκατάσταση και σταδιακά το ιερό του Απόλλωνα αναδεικνύεται σε ένα από τα πιο σημαντικά λατρευτικά κέντρα των αρχαίων Κυκλάδων.

The settlement at Mandra is a unique case in the Cycladic world due to its longevity, distinctive character, scale, organisation, and wealth of finds.

Although life at the site began in the 8th century BC – two centuries before the establishment of the sanctuary of Apollo – only two partially preserved buildings from this earliest phase of occupation have been excavated. Nevertheless, the large quantity of pottery, numerous metal objects, and a few figurines indicate that the Geometric settlement was more extensive. The presence of numerous movable finds, along with the construction of a semicircular altar, suggest that the settlement developed gradually during the 7th century BC. Towards the end of the century and the beginning of the 6th century BC, six new buildings were constructed, followed by three more shortly before the mid-6th century.

Around 550 BC, the site underwent a radical reorganisation, both topographically and functionally. At the heart of the settlement, a new place of worship was established – a sanctuary dedicated to Apollo. The pre-existing buildings were treated differently depending on their location: those situated farther from the new temple were functionally incorporated into the redesigned settlement, while those closer to it were “buried” beneath larger building complexes that better served the settlement's new role as a “satellite” of the temenos.

For the first time, the boundaries between the sacred and the secular were architecturally separated within the settlement, and the sanctuary of Apollo gradually emerged as one of the most important centres of worship in the Archaic Cyclades.

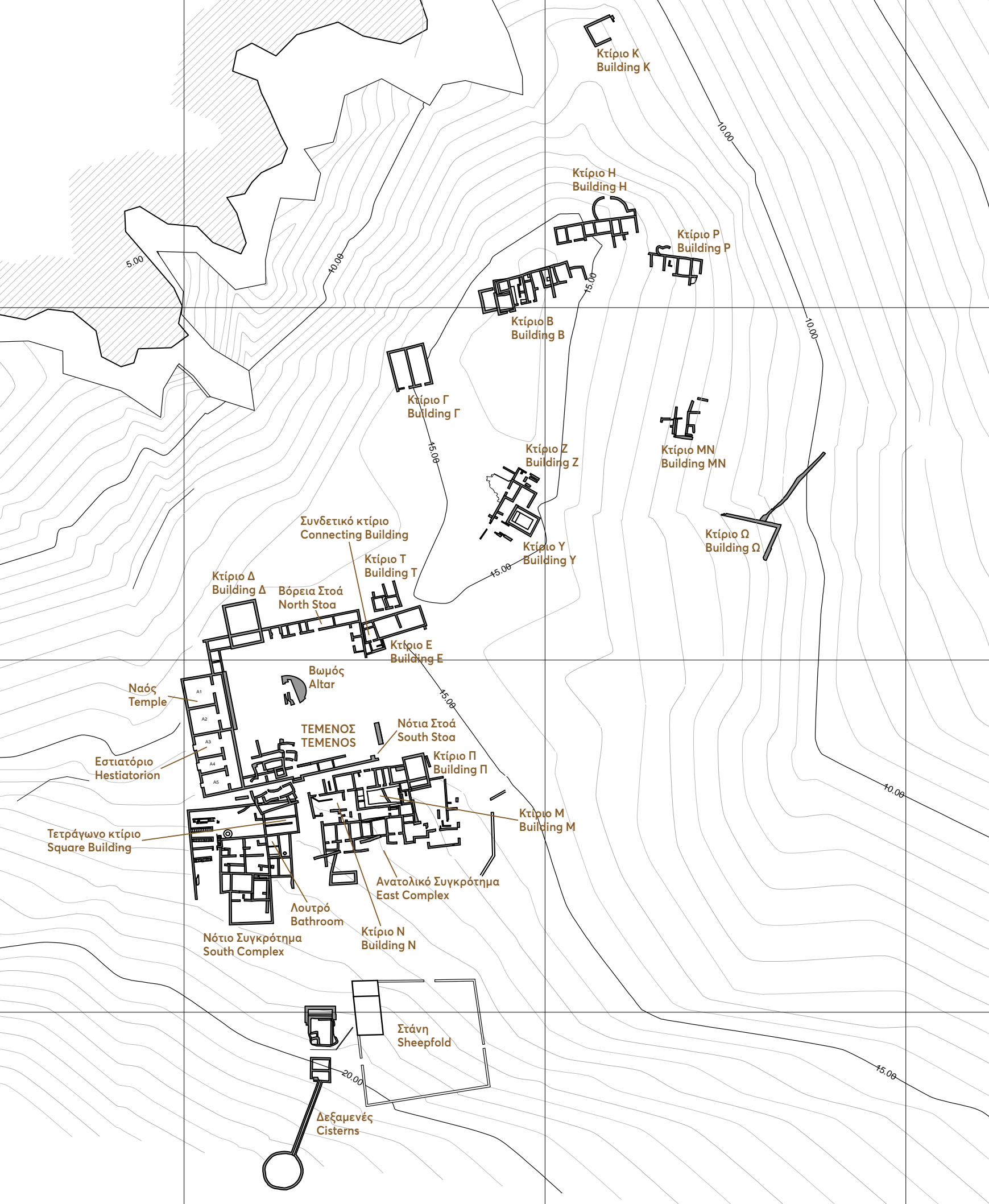
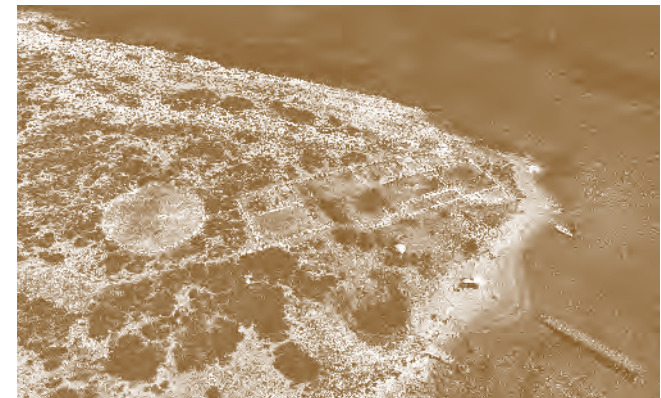

ΚΤΙΡΙΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ
BUILDINGS AND COMPLEXES

Μετά το 550 π.Χ. στην εγκατάσταση δεσπόζει αρχιτεκτονικά το τέμενος του Απόλλωνα. Αυτό κάλυπτε έκταση 2.250 μ² και το οριοθετούσε τειχισμένος περίβολος με τρεις πύλες. Στη δυτική πλευρά του δέσποζαν ο Ναός και το τελετουργικό Εστιατόριο, στο μέσον του βρισκόταν ο ημικυκλικός βωμός και στη βόρεια πλευρά το λατρευτικού χαρακτήρα Κτίριο Δ. Τέσσερα ακόμη κτίρια—το Ε, το Συνδετικό, το Π και το Τετράγωνο με το λεγόμενο Λουτρό—βρίσκονταν κοντά στο τέμενος, αλλά έξω από αυτό, και είχαν άμεση λειτουργική σχέση με τη λατρεία.

Διάφορες καθημερινές ανάγκες των μελών της εγκατάστασης (διαμονή, αποθήκευση προμηθειών, προετοιμασία φαγητού, φύλαξη αντικειμένων, σταβλισμός ζώων), αλλά και των επισκεπτών (σίτιση, αγορά αγαθών, διαμονή) εξυπηρετούσαν τα δύο μεγάλα κτιριακά συγκροτήματα στην περιοχή νότια του τεμένους, το Νότιο και το Ανατολικό. Σε μικρή απόσταση από αυτά εκτεινόταν ένα άρτια οργανωμένο σύστημα δεξαμενών.

Σε μεγαλύτερη απόσταση από τον λατρευτικό πυρήνα της εγκατάστασης βρίσκονταν κτίρια με οικιστική χρήση (Β, Η, Κ, Λ, ΜΝ, Ρ, Σ) και ένας κυκλικός πύργος. Στην επικράτεια της εγκατάστασης ανήκαν και τα πολύχρωρα κτιριακά συγκροτήματα στη νησίδα Τσιμιντήρι, τα οποία βρίσκονταν πολύ κοντά στην ακτή και στο υπήνεμο φυσικό λιμάνι.

After 550 BC, the temenos of Apollo dominated the site as an imposing structure. It covered an area of 2,250 m² and was enclosed by a wall with three gates. On the west side stood the Temple and the ceremonial Hestiatorion (banquet hall); in the centre was the semicircular altar, and on the north side was the cult Building Δ. Four additional buildings – E, the Connecting Building, Building Π, and the Square Building (with the so-called Bathroom) – were located nearby, but outside the sanctuary enclosure, and had a direct functional relationship with worship.

Various daily needs of the settlement's inhabitants – such as storage of supplies, food preparation, storage of objects, and stabling of animals – as well as the needs of visitors – accommodation, food, and purchase of goods – were served by the two large building complexes located south of the temple, namely the South and East. A short distance from these lay a well-planned system of cisterns.

Further from the cultic core of the settlement were buildings that served residential purposes (B, H, K, Λ, ΜΝ, Ρ, Σ) and a circular tower. The spacious, multipartite building complexes on the islet of Tsimintiri, situated very close to the coast and the leeward natural harbour of Tsimintiri, also formed part of the settlement.

Το πρώτο κτίριο που αποκαλύφθηκε στη Μάντρα ήταν το λεγόμενο Κτίριο Α, επίμηκες οικοδόμημα, η κάτοψη του οποίου διαιρείται σε δύο ανεξάρτητα τμήματα, στο «Βόρειο Τμήμα» και το «Νότιο Τμήμα». Τα αρχαιολογικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία το ανέδειξαν ως τη σημαντικότερη λατρευτική δομή του αρχαϊκού ιερού, αφού το Βόρειο Τμήμα ταυτίστηκε με τον Ναό και το Νότιο με το τελετουργικό Εστιατόριο.

Η ανέγερση ναού με δύο δωμάτια και προθάλαμο χρονολογείται γύρω στα 560/550 π.Χ. Λίγο αργότερα, στο 540/530 π.Χ. προστίθεται το Εστιατόριο με τρία δωμάτια και προστώο, ενώ γύρω στο 500/490 π.Χ. πραγματοποιείται ανακατασκευή της πρόσοψης του Ναού.

Η αρχιτεκτονική μορφή του συνόλου Ναός-Εστιατόριο είναι επιβλητικότερη από των υπόλοιπων κτιρίων. Για πρώτη φορά στην εγκατάσταση χρησιμοποιήθηκε το περίφημο κατάλευκο παριανό μάρμαρο για τις κιονοστοιχίες των δύο κτισμάτων, προσδίδοντάς τους μεγαλοπρέπεια και μνημειακότητα. Τα δύο λατρευτικά οικοδομήματα με τις μαρμαρίνες κιονοστοιχίες κοιτούν προς τον κόλπο του Δεσποτικού και είναι ορατά από κάθε εισερχόμενο πλοίο, παρότι περικλείονται από σχεδόν τετράγωνο περίβολο, ο οποίος τα διαχωρίζει από όλα τα άλλα κτίρια της εγκατάστασης.

Εκτός από τον Ναό-Εστιατόριο, το μοναδικό κτίριο που έχει άμεση πρόσβαση στο τέμενος είναι το Κτίριο Δ. Οικοδομήθηκε στο γ' τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. σε μικρή απόσταση από τον Ναό και αποτελείται από προστώο με τέσσερις μαρμαρίνους κίονες και ένα κυρίως δωμάτιο. Η μνημειακή αρχιτεκτονική του, η θέση του στο τέμενος και τα ευρήματα υποδεικνύουν τον λατρευτικό χαρακτήρα του.

Στο κέντρο του τεμένους, ακριβώς μπροστά από τον Ναό, βρισκόταν ο ημικυκλικός βωμός, στον οποίο τελούνταν οι θυσίες, οι χροές και οι προσφορές προς τιμή του θεού Απόλλωνα. Στην υστεροκλασική περίοδο χρονολογείται η μαρμαρίνη εσχάρα της θεάς Εστίας Ισθμίας που βρισκόταν ακριβώς έξω από τον Ναό. Η λατρεία της θεάς απαντάται και στην Πάρο (ως Εστία Δήμιος και Βουλαία), αλλά η επωνυμία «Ισθμία» στο ιερό του Απόλλωνα του Δεσποτικού είναι μοναδική στις Κυκλάδες.

The first building uncovered at Mandra was the so-called Building A, an elongated structure whose floor plan is divided into two independent sections – the Northern and the Southern. Archaeological and architectural evidence have identified it as the most important cult structure of the archaic sanctuary, as the Northern Section corresponds to the Temple and the Southern to the ceremonial Hestiatorion (banquet hall).

The construction of a temple, consisting of two rooms and a vestibule, dates to around 560–550 BC. Shortly afterwards, in 540–530 BC, the Hestiatorion – with three rooms and a prostoion – was added, while around 500–490 BC the Temple façade was rebuilt.

The architectural form of the Temple–Hestiatorion complex is more imposing than that of the other buildings. For the first time in the settlement, the renowned white Parian marble was used for the colonnades of both structures, lending them a sense of grandeur and monumentality. The two cult buildings, with their marble colonnades, face the Gulf of Despotiko and are visible to every ship approaching the island, despite being enclosed within an almost square precinct wall which sets them apart from the rest of the settlement's structures.

Apart from the Temple–Hestiatorion complex, the only building with direct access to the temenos is Building Δ. It was constructed in the third quarter of the 6th century BC, a short distance from the Temple, and consists of a prostoion with four marble columns and a main room. Its monumental architecture, its position in the temenos, and the finds all indicate a cultic function.

In the centre of the temenos, directly in front of the Temple, stood the semicircular altar, where sacrifices, libations, and offerings were performed in honour of the god Apollo. The marble hearth (eschara) of the goddess Hestia Isthmia, located just outside the Temple, dates to the Late Classical period. The worship of the goddess is also attested on Paros (as Hestia Demios and Boulaia), but the epithet “Isthmia” for Hestia in the sanctuary of Apollo on Despotiko is unique in the Cyclades.

Το 2020, στις υπώρειες των λόφων νότια του τεμένους, μόλις λίγα μέτρα δυτικά της στάνης του βοσκού, η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως εκτενές σύστημα συλλογής και επεξεργασίας υδάτων, μοναδικό μέχρι σήμερα σε κυκλαδική εγκατάσταση της αρχαϊκής περιόδου.

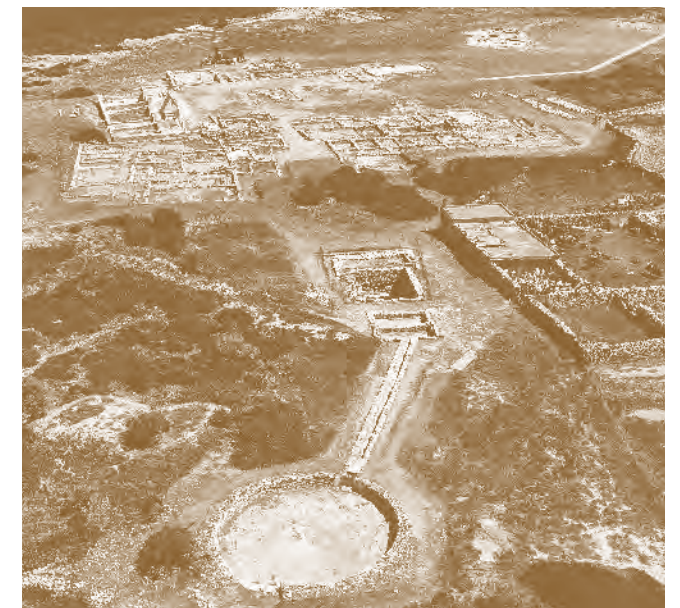
Η δομή της όλης κατασκευής ήταν ιδιαίτερα μελετημένη ώστε το σύστημα να λειτουργεί με τον αποτελεσματικότερο δυνατό τρόπο. Το νερό συγκεντρωνόταν σε κυκλική δεξαμενή διαμέτρου 11 μ. Λόγω της κλίσης του πυθμένα της, ελάχιστη ποσότητα νερού παρέμενε στάσιμη, ενώ το πλεονάζον υπερχείλιζε και περνώντας από ένα διάτρητο λίθο με τέσσερις σπές κατέληγε σε ευθύγραμμο αγωγό μήκους 25 μ. Έχοντας υποστεί μια πρώτη διήθηση, το νερό μέσω του αγωγού έφτανε σε δύο δεξαμενές φιλτραρίσματος, τα λεγόμενα προλάκκια, στα οποία γινόταν η δεύτερη διήθηση του νερού. Το βορειότερο προλάκκιο επικοινωνούσε με την κεντρική δεξαμενή, από την οποία αντλούσαν το νερό προς χρήση. Αυτή είχε ορθογώνια κάτοψη και είχε γνωρίσει τουλάχιστον δύο αρχιτεκτονικές φάσεις κατά την αρχαιότητα. Η τοιχοποιία της ήταν ιδιαίτερα ισχυρή. Παχύ υδραυλικό κονίαμα υπόλευκου χρώματος κάλυπτε όλη την επιφάνεια των τοίχων της, ενώ με το ίδιο κονίαμα ήταν επιστρωμένος και ο πυθμένας της. Πιθανότατα ήταν στεγασμένη, ενώ η ικανότητα ταμίευσής της υπολογίζεται σε 185–197 μ³ νερού.

Η κατασκευή των δεξαμενών πρέπει να συνδεθεί με την περίοδο ακμής της εγκατάστασης τον ύστερο 6ο και 5ο αι. π.Χ., όταν η επισκεψιμότητα λόγω του τεμένους του Απόλλωνα θα ήταν υψηλή και οι απαιτήσεις σε νερό μεγάλες, όχι μόνο για τις ανάγκες των κατοίκων και των επισκεπτών, αλλά και για την τροφοδοσία των πλοίων που θα αγκυροβολούσαν στον υπήνεμο κόλπο.

In 2020, at the foot of the hills south of the temenos, just a few metres west of the shepherd's sheepfold, archaeological excavations brought to light an extensive water collection and treatment system, unique to date in a Cycladic settlement of the Archaic period.

The entire structure was carefully designed so that the system would operate as efficiently as possible. Water was collected in a circular tank, 11 m in diameter. Due to the slope of its bottom, only a minimal amount of water remained stagnant, while the excess water overflowed and passed through the four holes of a perforated slab, reaching a 25 m-long linear conduit. After undergoing initial filtration, the water flowed through the conduit into two filtration tanks, known as prolakkia, where it underwent a second filtration. The northernmost prolakkion communicated with the central tank, from which water was drawn for use. The central tank had a rectangular floor plan and had known at least two architectural phases in ancient times. Its masonry was particularly robust. Thick, off-white hydraulic mortar coated the entire surface of its walls, and the same mortar lined its bottom. The tank was probably roofed, and its storage capacity is estimated at 185–197 m³ of water.

The construction of the cisterns should be associated with the period of peak activity of the settlement in the late 6th and 5th centuries BC, when visitation due to the sanctuary of Apollo would have been high and the demand for water significant – not only for the needs of the inhabitants and visitors, but also for supplying the ships anchored in the leeward gulf.

Τα περισσότερα θραύσματα γλυπτών βρέθηκαν σε επιχώσεις ή ως οικοδομικό υλικό σε τοίχους κτιρίων ή δομών της εγκατάστασης της ύστερης αρχαιότητας και των μεταβυζαντινών χρόνων. Άλλωστε, η επανάχρηση γλυπτών ήταν αρκετά διαδεδομένη πρακτική που απαντά και σε άλλα ιερά στο Αιγαίο.

Όστόσο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση τεσσάρων τμημάτων κούρων που χρησιμοποιήθηκαν ως κατώφλια και παραστάδες σε κτίρια της εγκατάστασης ενόσω ήταν σε λειτουργία το ιερό. Ένας κορμός κούρου βρέθηκε στο Συνδετικό Κτίριο και τρεις στο Τραπεζιόσχημο Κτίριο του Νοτίου Συγκροτήματος. Και τα δύο κτίσματα χρονολογούνται γύρω στο 500/αρχές του 5ου αι. π.Χ., επομένως οι κούροι χρησιμοποιήθηκαν σε αυτά μόλις λίγες δεκαετίες ή και χρόνια μετά την ανάθεσή τους στο ιερό. Τους έχουν μάλιστα αφαιρεθεί τμήματα και η επιφάνειά τους έχει δουλευτεί με βελόνι προκειμένου να προσαρμοστούν στον νέο τους ρόλο.

Δεν είναι ακόμα σαφές εάν το τέλος του κύκλου ζωής των κούρων του Δεσποτικού και ο εντοιχισμός τους σε κτίρια της υστεροαρχαϊκής και κλασικής περιόδου σχετίζονταν με τη λατρεία ή οφειλόταν σε άλλους ανθρωπογενείς ή φυσικούς παράγοντες. Οι τεχνίτες, πάντως, που ανέλαβαν τη μετατροπή των κούρων σε οικοδομικό υλικό θα είχαν επίγνωση της αναθηματικής τους αξίας κατά τη σκόπιμη «μεταμόρφωσή» τους, η οποία ενδεχομένως κουβαλούσε σημαντικό συμβολικό φορτίο.

Most of the sculpture fragments were found in fills or embedded as building material into the walls of buildings or structures dating to Late Antiquity and the post-Byzantine period. After all, the reuse of sculptures was a fairly widespread practice, also attested in other sanctuaries in the Aegean.

Of particular interest, however, is the case of four fragments of kouroi that served as thresholds and jambs in some of the settlement's buildings while the sanctuary was still in use. One kouros torso was found in the Connecting Building and three in the Trapezoidal Building of the South Complex. Both buildings date to around 500/early 5th century BC. This indicates that the kouroi were placed in them as building materials only a few decades – or even years – after being dedicated to the sanctuary. In fact, sections of the statues were removed and their surfaces reworked with a chisel to fit their new function.

It is not yet clear whether the end of the life cycle of the kouroi of Despotiko and their incorporation into buildings of the late Archaic and Classical periods were associated with worship or resulted from other anthropogenic or natural factors. The craftsmen who undertook the conversion of the kouroi into building material would have been aware of their value as ex-votos during this deliberate “transformation”, which may have carried significant symbolic weight.

Τα πρωιμότερα ειδώλια από τη Μάντρα χρονολογούνται στην πρώιμη Εποχή του Σιδήρου και τον 8ο αι. π.Χ. Πρόκειται για δύο βοοειδή, πέντε πτηνά, όλα αποσπασματικά σωζόμενα, και ένα κεφάλι φιδιού. Αποτελούσαν τμήμα εκτεταμένης απόθεσης που διερευνήθηκε σε συνάρτηση με τα δύο πρωιμότερα—έως σήμερα—κτίρια στο Δεσποτικό, τα Κτίρια Ο και Ξ. Τα ειδώλια βρέθηκαν μαζί με μεγάλες ποσότητες γεωμετρικής και αρχαϊκής κεραμικής, οστά ζώων, αλλά και μερικές δεκάδες μεταλλικά αντικείμενα.

Τόσο ως προς τον αριθμό τους όσο και ως προς την ποικιλία των τύπων τους, είναι μοναδικά για τις Κυκλάδες της γεωμετρικής περιόδου, καθώς τα γνωστά παραδείγματα από άλλα νησιά είναι πολύ λίγα. Τα πήλινα ζώα θα πρέπει να έπαιζαν κάποιο ρόλο στις λατρευτικές δραστηριότητες που τελούνταν στην εγκατάσταση των πρώιμων ιστορικών χρόνων, πιθανότατα ως αναθήματα, αν και δεν είναι σαφής η σύνδεσή τους με συγκεκριμένη θεότητα.

Εκτός της όποιας συμβολικής τους αξίας, που σχετίζεται με τη γη και τη γονιμότητα, τα ζώα που επιλέχθηκαν να αναπαρασταθούν σε πηλό ανήκουν στην πανίδα του Δεσποτικού, απτές υπομνήσεις του νησιωτικού περιβάλλοντος, αλλά και των σχέσεων των ανθρώπων με τα ζώα.

The earliest figurines from Mandra date to the Early Iron Age and the 8th century BC: two cattle, five birds – all preserved in fragments – and a snake's head. These figurines were part of an extensive deposit investigated in conjunction with the two earliest buildings on Despotiko known to date, Buildings O and Ξ. They were found alongside large quantities of Geometric and Archaic pottery, animal bones, and several dozen metal objects.

Both in terms of their number and the variety of types, these figurines are unique in the Cyclades of the Geometric period, as there are very few known examples from other islands. The clay animals must have played some role in the cult activities performed at the site in early historical times, most likely as votive offerings, although their association with a specific deity remains dubious.

Beyond any symbolic function related to the earth and fertility, the animals represented in clay belong to the fauna of Despotiko, serving as tangible reminders of the island's environment and of the relationship between humans and animals.

Το αποσπασματικά διατηρημένο ειδώλιο δαιδαλικής τεχνοτροπίας από την απόθεση του Δωματίου Α1 του αρχαϊκού ναού είναι μοναδικό ανάμεσα στα ευρήματα της ανασκαφής. Σώζεται το κεφάλι και το μέρος του κορμού της μορφής από τη μέση και πάνω, συνολικού ύψους 0,25 μ. Το ειδώλιο θα έφτανε σε ύψος τα 0,50 μ. Χρονολογείται στο 675–650 π.Χ.

Η μορφή παρίσταται όρθια με προτεταμένο το αριστερό χέρι. Φορά χιτώνα με κοντά μανίκια διακοσμημένο με γεωμετρικά μοτίβα. Ίχνη μοτίβου με σπείρες στον αριστερό βραχίονα ίσως υποδηλώνουν την ύπαρξη πέπλου. Δεν υπάρχει σαφής υποδήλωση του στήθους. Το κεφάλι επιστέφεται με πόλο. Το πρόσωπο της μορφής και η μακριά κόμη, που αποδίδεται πλαστικά και με ξεκάθαρη γεωμετρία, έχουν πολλά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της δαιδαλικής τεχνοτροπίας. Το κάτω μέρος της μορφής ήταν πιθανότατα κυλινδρικό, κατασκευασμένο σε τροχό.

Το ειδώλιο είναι άμεσα επηρεασμένο από την παριανή αγγειογραφία του 7ου αι. π.Χ., αποτελώντας μεταφορά των μορφών της σε τρισδιάστατη εκδοχή. Οι Παριανοί κεραμείς, συνδυάζοντας τον τροχό και το πλάσιμο, δημιούργησαν ένα πολύ ιδιαίτερο και μοναδικό τέχνηρο, το οποίο αντανακλά τη δημιουργική εργασία των παριανών εργαστηρίων αγγειοπλαστικής του α' μισού του 7ου αι. π.Χ.

Η εύρεση του δαιδαλικού ειδωλίου στον αποθέτη του αρχαϊκού ναού το συνδέει άρρηκτα με τη λατρεία. Το μέγεθος, η στάση της μορφής και τα περίτεχνα χαρακτηριστικά του δείχνουν ότι θα μπορούσε να ταυτιστεί με πρώιμο λατρευτικό ειδώλιο για το ιερό που προϋπήρχε του αρχαϊκού.

The partially preserved Daedalic-style figurine from the deposit of Room A1 of the Archaic temple is unique among the finds of the excavation. The head and upper part of the torso, from the waist up, have been preserved, with a total height of 0.25 m; the figurine's original height is estimated at 0.50 m. It dates to 675–650 BC.

The figure is depicted standing, with the left arm outstretched. It wears a short-sleeved chiton decorated with geometric motifs. Traces of a spiral pattern on the left arm may indicate the presence of a peplos. There is no clear indication of the chest. The head is crowned with a polos. The face and long hair, rendered with plasticity and geometric precision, display many characteristic features of the Daedalic style. The lower part was probably cylindrical and made on a potter's wheel.

The figurine is directly influenced by Parian vase painting of the 7th century BC, translating its forms into a three-dimensional version. Parian potters, combining the wheel and hand modelling, created a highly distinctive and unique artefact that reflects the creative processes of Parian pottery workshops in the first half of the 7th century BC.

The placement of the Daedalic figurine within the deposit of the Archaic temple connects it inextricably to worship. Its size, posture, and elaborate features suggest that it may have been an early votive object dedicated to the sanctuary that predated the Archaic one.

Κατά τον 7ο αιώνα π.Χ., το επίκεντρο της λατρείας στην πρώιμη εγκατάσταση ήταν ο ημικυκλικός βωμός. Τα ευρήματα υποδεικνύουν τη λατρεία γυναικείας θεότητας ήδη από τη γεωμετρική περίοδο, ενώ οι επιγραφικές μαρτυρίες επιβεβαιώνουν την εγκαθίδρυση της λατρείας του Απόλλωνα στο β' μισό του 7ου αιώνα π.Χ. Ανάμεσα στα πιο αντιπροσωπευτικά αντικείμενα που σχετίζονται με τις πρώιμες τελετουργίες είναι το ειδώλιο με τα «δαιδαλικά» χαρακτηριστικά, δύο «μηλιακά» πινάκια, καθώς και αγγεία εξαιρετικής καλλιτεχνικής ποιότητας, όπως το λουτήριο που απεικονίζει πομπή πολεμιστών και ίππων, εμπνευσμένη από τον Τρωικό Κύκλο.

Ωστόσο, η πιο απτή μαρτυρία για τις λατρευτικές πρακτικές του 7ου αιώνα είναι ένα θραύσμα ανάγλυφου πίθου με παράσταση χορού: απεικονίζονται τρεις γυναίκες στραμμένες προς τα δεξιά, ντυμένες με μακρύ ένδυμα και με ψηλό πόλο στο κεφάλι, ενώ φαίνεται να κρατιούνται μεταξύ τους με κάποιο αντικείμενο ή ύφασμα.

Στο Δεσποτικό του 7ου αιώνα π.Χ., αρκετές δεκαετίες πριν από την κατασκευή του μνημειακού ναού, η λατρεία του Απόλλωνα φαίνεται πως είχε αποκτήσει κεντρική θέση. Τον θεό του φωτός και της μουσικής τον τιμούσαν με λαμπρές τελετές στη Δήλο—όπως καταγράφεται στον Ομηρικό Ύμνο προς τον Απόλλωνα (περ. 700 π.Χ.)—που περιλάμβαναν ύμνους, χορούς και αγώνες. Είναι εύλογο να υποθεθεί ότι παρόμοια δρώμενα τελούνταν και στο Δεσποτικό και πως οι απεικονιζόμενες στον πίθο μορφές αποδίδουν νεαρές γυναίκες που εκτελούν τελετουργικό χορό γύρω από τον βωμό. Η ενδυμασία τους και οι ψηλοί πόλοι υπογραμμίζουν τον θρησκευτικό χαρακτήρα της σκηνής και πιθανώς τον σημαίνοντα ρόλο των γυναικών στις λατρευτικές τελετουργίες.

During the 7th century BC, the focal point of worship in the early settlement was the semicircular altar. The findings point to the worship of a female deity as early as the Geometric period, while epigraphic evidence attests to the establishment of the cult of Apollo in the second half of the 7th century BC. Among the most representative objects associated with early rituals are the figurine in the “Daedalic” style, two “Melian” plates, as well as vessels of exceptional artistry, such as the louterion depicting a procession of warriors and horses, inspired by the Trojan Cycle.

However, the most tangible evidence of 7th-century worship practices is a fragment of a relief pithos depicting a dance: three women are shown facing right, dressed in long garments and wearing a high polos as a headdress, seemingly holding on to one another with an unidentified object or a piece of cloth.

In 7th-century BC Despotiko – several decades before the construction of the monumental temple – the worship of Apollo appears to have taken centre stage. The god of light and music was honoured with splendid ceremonies on Delos, as recorded in the Homeric Hymn to Apollo (circa 700 BC), which included hymns, dances, and competitions. It is reasonable to assume that similar rituals also took place on Despotiko and that the figures depicted on the pithos represent young women performing a ritual dance around the altar. Their attire and high poloi underscore the religious nature of the scene and likely denote the significant role of women in worship practices.

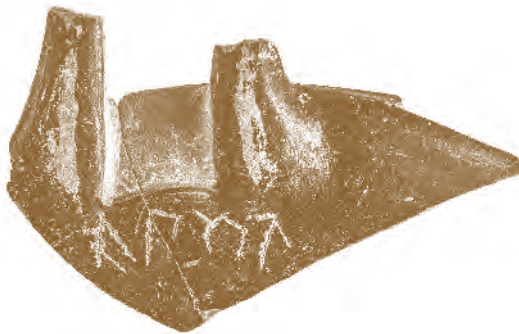
Από τις ανασκαφές και τις έρευνες στη θέση έχουν έρθει στο φως τμήματα αγγείων (όστρακα), περί τα τριακόσια, με συντομότες επιγραφές, γραπτές (πριν από την όπτηση του αγγείου), κατά κανόνα με ερυθρό χρώμα, και εγχάρακτες (μετά την όπτηση). Ευθύς με την εύρεση των πρώτων ενεπίγραφων οστράκων αναγνωρίστηκε η λατρευόμενη στο ιερό θεότητα, ο Απόλλων, διότι πολλά σώζουν πλήρως ή ελλιπώς το όνομά του. Τα σύντομα αυτά κείμενα μνημονεύουν το αφιέρωμα (ἀνάθημα) στη λατρευόμενη θεότητα. Οι αναθηματικές επιγραφές στην πλήρη μορφή τους συνίστανται από το όνομα του αναθέτη, το ρήμα (ἀνέθηκε), το όνομα της θεότητας σε πτώση δοτική, και, όχι απαραίτητα, το αφιερωμένο αντικείμενο ή αντ' αυτού τη δεικτική κτηνυμια (π.χ. τόδε) και τη λέξη ιερόν, διότι το ανάθημα ήταν πλέον κτήμα της θεότητας. Συχνά αναγράφεται μόνον το όνομα του θεού, στη δοτική ή τη γενική, και σπανιότερα μόνο το όνομα του αναθέτου.

Στην πλειονότητά τους οι επιγραφές είναι ελλιπείς, διότι σώζονται μόνο τμήματα των αγγείων, μερικές φορές συγκολλώμενα. Ιδιαίτερη κατηγορία συνιστούν εκείνες όπου το όνομα του θεού εμφανίζεται συντομογραφημένο: αναγράφονται μόνον τα δύο ή τα τρία αρχικά γράμματα, ΑΠ ή ΑΠΟ (Ἰλλωνος ή Ἰλλωνι), ενώ άλλοτε τα δύο αρχικά γράμματα γράφονται ως συμπλήρωμα. Γραπτές επιγραφές ερυθρού χρώματος με το όνομα του θεού σε γενική, γραμμένες στα εσωτερικά τοιχώματα μεγάλων ανοικτών αγγείων, δηλώνουν πιθανώς ότι τα αγγεία ανήκαν στο ιερό.

Αξιοσημείωτα είναι τρία όστρακα αγγείου του 7ου αι. π.Χ., κοσμημένου με παράστασις πολεμιστών: δίπλα στο κεφάλι δύο εκ των πολεμιστών σώζονται ελλιπώς τα ονόματα των Ομηρικών ηρώων Μενελάου και Σθενέλου.

Ελάχιστα ενεπίγραφα αναθήματα, μαρμάρινα και μεταλλικά, έχουν βρεθεί, και αυτά ελλιπή. Τη λατρεία στο Δεσποτικό μιας ακόμη θεότητας, της Ἑστίας Ἰσθμίας, μαρτυρεί ενεπίγραφο αρχιτεκτονικό μέλος εσχάρας του 3ου αι. π.Χ.

Οι επιγραφές επί οστράκων χρονολογούνται από τα τέλη του 8ου έως και τον 5ο αι. π.Χ. Η γραφή είναι η παριακή των αρχαϊκών χρόνων, στην οποία, εν αντιθέσει προς τις τοπικές αρχαϊκές γραφές άλλων περιοχών, το γράμμα Ο χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον μακρό φθόγγο ωμέγα, ενώ το γράμμα Ω για τον βραχύ φθόγγο όμικρον και τη νόθο δίφθογγο ου. (Ο όρος τοπικές αρχαϊκές γραφές δηλώνει τις κατά τόπους παραλλαγές στο σχήμα μερικών γραμμάτων του ελληνικού αλφαβήτου που εμφανίζονται από το δεύτερο ήμισυ του 8ου αι. μέχρι τα τέλη του 5ου αι. π.Χ.) Από τις επιγραφές του ιερού γίνονται γνωστά και ονόματα αναθετών, μεταξύ των οποίων και ασυνήθη (Ἀρχημέδης, Παντάξενος, Σήραμβος).

Excavations and research at the site have brought to light approximately three hundred fragments (*ostraka*) of pottery vessels bearing brief inscriptions, typically inscribed in red paint before firing, or, in some cases, engraved after firing. The first inscribed fragments immediately revealed the identity of the deity worshipped at the sanctuary – Apollo – since many preserve his name, either fully or partially. These short texts record the dedication (*anathēma*) to the deity. Inscriptions of this type – known as votive inscriptions – typically consist, in their complete form, of the name of the dedicator, the verb (*anethēke*), the name of the deity in the dative case, and, optionally, the object offered or, in its place, the demonstrative pronoun (e.g., *toḗde*) and the word *hierón* (*hieron* / sacred), since the offering became the property of the deity. Often, only the name of the god appears, in the dative or genitive case, and more rarely, only the name of the dedicator.

Most of the inscriptions are incomplete, as only fragments (sometimes reassembled) of the vessels have survived. A special category comprises those inscriptions, in which the name of the god appears abbreviated: only the first two or three letters are written, e.g., AP or APO (-llonos or -lloni), while in other cases the first two letters are combined into a ligature. Red-painted inscriptions with the name of the god in the genitive case, written on the inner walls of large open vessels, possibly indicate that the vessels belonged to the sanctuary.

Noteworthy are three fragments of a 7th-century BC vessel with depictions of warriors; next to the head of two of them, the names of the Homeric heroes Menelaus and Sthenelus are partially preserved.

Very few inscribed votive offerings, made of marble and metal, have also been found, though these, too, are in fragments. The worship of another deity on Despotiko, Hestia Isthmia, is attested by an inscribed architectural member of an eschara dating to the 3rd century BC.

The inscriptions on vessel fragments date from the late 8th to the 5th century BC. They are written in the Parian script of the Archaic period, in which, unlike the local Archaic scripts of other regions, the letter O denotes the long vowel omega (ω), while the letter Ω represents the short vowel omicron (ο) and the pseudo-diphthong ου. (The term “local Archaic scripts” refers to regional differences and variations in the shapes of certain letters of the Greek alphabet that appear from the second half of the 8th century BC to the end of the 5th century BC.) Inscriptions of the sanctuary also reveal the names of the dedicators, including some unusual ones, such as *Archēmedēs*, *Pantaxenos*, and *Sērambus*.

Το 2001, κάτω από το δάπεδο του Δωματίου Α1 του αρχαϊκού ναού, ήρθε στο φως το μεγαλύτερο σύνολο ευρημάτων που έχει ανασκαφεί στη θέση μέχρι σήμερα. Περιλάμβανε περισσότερα από 650 αντικείμενα, τα οποία καλύπτουν ένα ευρύ χρονολογικό φάσμα από τον ύστερο 8ο έως το β' μισό του 6ου αι. π.Χ. Η συντριπτική πλειονότητά τους χρονολογείται στον 7ο και στο α' μισό του 6ου αι. π.Χ.

Βρέθηκαν ποικίλοι τύποι αγγείων από διάφορες περιοχές της Μεσογείου, όπως κυκλαδικό σκύφοι, ταινιωτές φιάλες, πινάκια, οινόχοδες, κρατήρες και ασκοί, κορινθιακές κοτύλες, αλάβαστρα και αρύβαλλοι, ζωόμορφα αγγεία, ανθρωπόμορφα ληκύθια. Αρκετά ήταν τα πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών, τα πήλινα προσώπια και ζωόμορφα ειδώλια από εργαστήρια της Μικράς Ασίας και νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, τα μεταλλικά χρηστικά αντικείμενα από χαλκό, σίδηρο και μολυβδο (λόγχες, εγχειρίδια, ξίφη, πελέκειες), οι χάλκινες και ελεφαντοστέινες πόρπες, τέχνηρα από φαγεντιανή, χάντρες διαφόρων τύπων και υλικών, σφραγιδόλιθοι από ημιπολύτιμους λίθους και ένα αυγό στρουθοκαμήλου. Εξέχουσα θέση στο σύνολο έχει το τμήμα δαιδαλικού ειδωλίου, παρριανής προέλευσης, που είχε τοποθετηθεί με ιδιαίτερη φροντίδα στο χώμα.

Τα περισσότερα αντικείμενα βρέθηκαν ακέραια. Ο προσεκτικός τρόπος τοποθέτησής τους και η συχνή παρουσία των περισσότερων από αυτά σε υστερογεωμετρικά και αρχαϊκά ιερά του Αιγαίου μαρτυρούν αφενός τη σκόπιμη απόθεσή τους και αφετέρου τον αναθηματικό χαρακτήρα τους. Εφόσον η πλειονότητά τους χρονολογείται πριν από την ανέγερση του αρχαϊκού ναού, η χρήση τους ως αναθημάτων συνδέεται με το πρωιμότερο λατρευτικό οικοδόμημα της εγκατάστασης. Αυτό δεν έχει αναγνωρισθεί με βεβαιότητα. Ίσως να ήταν το Κτίριο Ξ, πάνω από το οποίο ανεγέρθη ο ναός. Βέβαιο είναι όμως ότι η απόθεση των παλιών αναθημάτων υποδεικνύει τη συνειδητή επιθυμία για τη συνέχιση της λατρείας στον χώρο μέσα από τη διαφύλαξη των παλαιότερων αναθημάτων.

In 2001, beneath the floor of Room A1 of the Archaic temple, the largest assemblage of finds excavated at the site to date came to light. It included more than 650 objects, covering a wide chronological range from the late 8th century to the second half of the 6th century BC. The vast majority date to the 7th century and the first half of the 6th century BC.

Various types of pottery from different areas of the Mediterranean were found, including Cycladic skyphoi, strap-handled bottles, plates, jugs, kraters, and askoi; Corinthian cups (*kotylai*), alabaster, and aryballo; zoomorphic vessels; and small anthropomorphic *lekythoi*. The assemblage also included numerous terracotta female figurines, clay masks, and zoomorphic figurines from workshops in Asia Minor and the islands of the Eastern Aegean, as well as metal artefacts made of bronze, iron, and lead (spears, daggers, swords, axes), bronze and ivory spectacle fibulae, various objects and statuettes of faience, beads of various types and materials, seal stones made of semi-precious stones, and an ostrich eggshell. A fragment of a Daedalic figurine of Parian origin, which had been placed with particular care in the soil, occupies a prominent place in the assemblage.

Most of the objects were found intact. The careful manner in which they were placed, along with the frequent presence of similar items in Late Geometric and Archaic sanctuaries of the Aegean, attests both to their deliberate deposition and to their votive character. Since most of them predate the construction of the Archaic temple, their use as votive offerings is associated with the earliest cult structure of the settlement. This has not been identified with certainty; it may have been Building Ξ, on top of which the temple was later erected. What is certain, however, is that the deposition of these older votive offerings suggests the conscious desire to maintain the worship practice there by preserving older *ex-votos*.

Τα λεγόμενα «μηλιακά» αγγεία αποτελούν μια από τις πιο χαρακτηριστικές εκφράσεις της κυκλαδικής τέχνης του β' μισού του 7ου αιώνα π.Χ. Πήραν το όνομά τους από τη Μήλο, όπου στις αρχές του 20ού αιώνα εντοπίστηκαν τα πρώτα δείγματα αυτής της ιδιαίτερης κεραμικής. Ωστόσο, νεότερες πετρογραφικές μελέτες και ευρήματα από την Πάρο και τη Θάσο, την αποικία των Παρίων, απέδειξαν ότι αυτή η κατηγορία αγγείων ήταν κυρίαρχο προϊόν των παριανών αγγειοπλαστικών εργαστηρίων του 7ου αι. π.Χ.

Το σχήμα που κυριαρχεί είναι ο πιθαμφορέας με ψηλό λαιμό και κωνικό πόδι, ενώ συχνά συναντώνται και υδρίες, μικρότεροι αμφορείς και πινάκια. Τα «μηλιακά» αγγεία διακρίνονται για τη χαρακτηριστική, πλούσια και πυκνή διακόσμηση τους με φυτικά και γεωμετρικά μοτίβα (συμπλεκόμενες σπείρες, ανθέμια, πλοχομοί, ζατρίκιο), τα οποία περιβάλλουν ανθρώπους, μυθολογικά όντα και ζώα.

Στο Δεσποτικό έχουν σωθεί μόνο θραύσματα αυτής της τέχνης —σπαράγματα από αμφορείς και πινάκια. Ξεχωρίζει ανάμεσά τους το πινάκιο με τις αντωπές σφίγγες, δείγμα υψηλής τεχνικής και σπάνιας εικονογραφικής θεματολογίας.

The so-called "Melian" vessels are among the most typical expressions of Cycladic art from the second half of the 7th century BC. They take their name from Milos Island, where the earliest samples of this distinctive type of pottery were discovered in the early 20th century. However, more recent petrographic studies and findings from Paros and Thasos – a colony of the Parian people – have shown that this category of vessels was actually the dominant product of Parian pottery workshops in the 7th century BC.

The prevailing shape is the high-necked pithamphora with a conical foot, although hydriai, smaller amphorae and plates are also commonly found. The "Melian" vessels are distinguished by their characteristic, rich, and dense decoration featuring plant and geometric motifs – intertwined spirals, anthemias, guilloches, chequerboard – which often frame humans, mythological beings, and animals.

Only fragments of this type of pottery have been preserved on Despotiko – fragments of amphorae and plates. Among them, a plate featuring confronting sphinxes stands out as an example of high technical skill and unique iconography.

Στον ευρύτερο χώρο της ανασκαφής βρέθηκε πληθώρα μελανόμορφων και ερυθρόμορφων αττικών αγγείων, συνήθως σε πολύ αποσπασματική κατάσταση. Λίγα μόνο θραύσματα προέρχονται από τον ναό και από τον περιβάλλοντα χώρο, πολλά περισσότερα ανακαλύφθηκαν στο Κτίριο Δ, το Κτίριο Ζ, το Κτίριο Μ, το Νότιο και το Ανατολικό Συγκρότημα, ενώ λιγοστά βρέθηκαν στο Τσιμιντήρι.

Οι εισαγωγές αττικών μελανόμορφων αγγείων στο Δεσποτικό ξεκινούν γύρω στο 590 π.Χ., σε πλήρη αντιστοιχία με την κατάσταση στην Πάρο, αλλά και σε άλλα νησιά των Κυκλάδων. Στην πλειονότητά τους πρόκειται για αγγεία του ποτού (κύλικες και σκύφοι), με λίγα μόνο μεγαλύτερου μεγέθους αγγεία (λίγοι αμφορείς και ένας κρατήρας).

Οι εισαγωγές μελανόμορφων μειώνονται δραματικά μεταξύ 480 και 460 π.Χ., όταν ξεκινά η χρήση των αττικών ερυθρόμορφων αγγείων. Με εξαίρεση λίγους σκύφους και κύλικες, η πλειονότητα των ευρημάτων προέρχεται από μεγάλο μέγεθος κωδωνόσχημους κρατήρες με πολυπρόσωπες παραστάσεις (χορευτές, συμπόσιο, σκηνές από τον Διονυσιακό Κύκλο, συναθροίσεις θεοτήτων). Αν και στην Πάρο συναντάμε αττικά ερυθρόμορφα αγγεία έως τα μέσα του 4ου αιώνα, στο Δεσποτικό τα υστερότερα δείγματα χρονολογούνται νωρίτερα, μέχρι το 380 π.Χ. περίπου.

Η αττική κεραμική από το Δεσποτικό αποτελεί ένα μοναδικό σύνολο στα ιερά των Κυκλάδων, αλλά και του ελλαδικού χώρου ευρύτερα, τόσο λόγω της κυριαρχίας ενός σχήματος (κωδωνόσχημος κρατήρας), όσο και για την υψηλή ποιότητα των αγγείων.

Numerous black-figure and red-figure Attic vases were found in the wider excavation area, usually in a very fragmentary state. Only a few fragments came from the temple and its immediate surroundings; many more were discovered in Building Δ, Building Ζ, Building Μ, and in the South and East Complexes, while very few were found on Tsimintiri.

The importation of Attic black-figure pottery into the settlement of Despotiko began around 590 BC, in full accordance with the situation on Paros and other Cycladic Islands. Most of these were drinking vessels (kylikes and skyphoi), with only a few larger pieces (a small number of amphorae and a krater).

Imports of black-figure pottery declined dramatically between 480 and 460 BC, when Attic red-figure pottery began to be used on Despotiko. With the exception of a few skyphoi and kylikes, the majority of the finds consist of fragments of large bell-shaped kraters decorated with multi-figure representations (dancers, banquets, scenes from the Dionysiac cycle, gatherings of deities). Although Attic red-figure vases were imported by Parians until the mid-4th century BC, the latest finds on Despotiko date somewhat earlier, around 380 BC.

Attic pottery found on Despotiko forms a unique assemblage among the sanctuaries of the Cyclades, and indeed in Greece more broadly, both due to the dominance of a single shape (the bell-shaped krater) and the high quality of the vessels.

Τα αναθηματικά γλυπτά από το ιερό του Απόλλωνα στο Δεσποτικό είναι όλα σμιλευμένα σε παριανό μάρμαρο. Τα περισσότερα ανασύρθηκαν από τοίχους και επιχώσεις μεταγενέστερων οικοδομημάτων και σώζονται σε θραύσματα. Χρονολογούνται από τη δεκαετία 560–550 π.Χ., την περίοδο ακριβώς που κτίστηκε ο Ναός, ενώ καλύπτουν τον χρονικό ορίζοντα έως τα πρώιμα κλασικά χρόνια, περίπου το 470 π.Χ.

Τα αρχαϊκά γλυπτά ανήκουν κατά κύριο λόγο στον τύπο του κούρου. Έχουν αποκαλυφθεί μόνο ένα μικρό κεφάλι κόρης, ένα θραύσμα από σφίγγα (;) και ένα αγαλμάτιο καθιστής θεάς. Δύο θραύσματα ανήκουν στο — πιθανότατα γυναικείο— πρώιμο κλασικό άγαλμα του ιερού.

Οι κεφαλές τριών κούρων είναι οι παλαιότερες (560–550 π.Χ.), ενώ εκλεκτό έργο είναι ο ανώτερος κορμός με την κεφαλή κούρου που χρονολογείται στη δεκαετία 550–540 π.Χ. Κάποια από τα γλυπτά, όπως ο κούρος που ανασυντέθηκε από τρία θραύσματα, εντοιχισμένα σε μεταγενέστερο τοίχο, παρουσιάζουν τα σταθερά χαρακτηριστικά του παριανού εργαστηρίου γλυπτικής. Σε κάποια γλυπτά αναγνωρίζονται ναξιακές και σαμιακές ή γενικότερα ανατολικοϊωνικές επιδράσεις, ωστόσο διατηρούν απαραγνώριστη και την παριανή ταυτότητά τους.

Από τις πρώιμες κλασικές μορφές ξεχωρίζει η ακέφαλη νεανική ανδρική μορφή που χρονολογικά και τυπολογικά είναι πολύ κοντά στο περίφημο «παιδί του Κριτίου» (480–470 π.Χ.) και ενδέχεται να αναπαριστά τον Απόλλωνα.

Λόγω της αποσπασματικής κατάστασής τους και της εύρεσής τους κυρίως σε δεύτερη χρήση, δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για τον προσδιορισμό της αρχικής θέσης των γλυπτών στο ιερό. Οπωσδήποτε κάποια στέκονταν μέσα στο τέμενος, αλλά δεν μπορούμε να εικάσουμε αν ήταν στημένα πάνω στον τοίχο του περιβόλου του, κατά μήκος της οδού που οδηγούσε στο ιερό ή σε κάποια άλλη διάταξη.

Αποτελούν ένα μοναδικό σύνολο στις Κυκλάδες, συγκρίσιμο σε αριθμό και ποιότητα μόνο με τα αρχαϊκά γλυπτά από το ιερό της Δήλου.

The votive sculptures from the sanctuary of Apollo on Despotiko are all carved from Parian marble. Most were recovered from the walls and fills of later buildings and survive in fragments. They date to around 560–550 BC, the period when the Temple was constructed, up to the Early Classical period, around 470 BC.

The Archaic sculptures are mainly of the kouros type. Only a small kore head, a fragment of a sphinx (?), and a statuette of a seated goddess have been found. Two fragments belong to an Early Classical statue from the sanctuary, most likely representing a female figure.

The heads of three kouroi are the earliest (560–550 BC), while the upper torso with the head of a kouros, dating to around 550–540 BC, is a particularly fine example of art. Some of the sculptures, such as the kouros reconstructed from three fragments that had been embedded in a later wall, display the consistent characteristics of the Parian sculpture workshop. Others show Naxian and Samian, or more generally, East Ionian influences, yet they unmistakably retain their Parian identity.

Among the Early Classical pieces, the headless figure of a young man stands out; chronologically and typologically, it is very close to the famous “Kritio(a)s Boy” (480–470 BC) and could represent Apollo.

Due to their fragmentary state and the fact that they were found mainly in secondary use, there is insufficient evidence to determine the original placement of the sculptures within the sanctuary. Some of them certainly stood inside the temenos, but we cannot say whether they were placed on the wall of the enclosure, along the passageway to the sanctuary, or arranged in some other way.

They form an assemblage, unique in the Cyclades, comparable in number and quality only to the Archaic sculptures from the sanctuary of Delos.

Την πρώτη δεκαετία της ανασκαφής εντοπίστηκαν δεκάδες θραύσματα αρχιτεκτονικών μελών ή και ακέραια μέλη, τα οποία, μετά τη συστηματική μελέτη τους, αποδόθηκαν στα αρχαϊκά κτίρια του τεμένους, δηλαδή στον Ναό, το Εστιατόριο και το Κτίριο Δ. Η τεκμηρίωση του αρχιτεκτονικού τύπου των μνημείων, η ταύτιση επαρκούς αριθμού μελών και η καλή κατάσταση διατήρησης πολλών από αυτά έδωσε το έναυσμα για την έναρξη του προγράμματος αποκατάστασης και ανάδειξης του λατρευτικού πυρήνα της αρχαϊκής εγκατάστασης.

Το πρόγραμμα ξεκίνησε με τα πιο σημαντικά κτίρια του ιερού, τον Ναό και το Εστιατόριο. Οι μελέτες αποκατάστασης και αναστήλωσης τους εγκρίθηκαν ομόφωνα από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο. Τα δύο κτίρια αντιμετωπίστηκαν ως ενιαίο μνημειακό σύνολο, στο οποίο επανετάχθηκε μεγάλος αριθμός σωζόμενων αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών, τα οποία συμπληρώθηκαν σε κάποιες περιπτώσεις με νέο υλικό. Αποκαταστάθηκαν οι στυλοβάτες των κιονοστοιχιών και των δύο κτιρίων. Στο Εστιατόριο αναστηλώθηκαν τρεις κίονες με τα κιονόκρανά τους και δύο αρχαία επιστύλια με τα αντιθήματά τους συμπληρωμένα με νέο υλικό. Στον Ναό αναστηλώθηκαν τρεις κίονες με νέα κιονόκρανα, τρία αρχαία επιστύλια με το αντίθεμά τους και την ταινία, τα αρχαία τρίγλυφα, οι μετόπες και τα γείσα. Για λόγους στατικούς και πρακτικούς επιβλήθηκε και η αποκατάσταση τμήματος του ενδιάμεσου τοίχου μεταξύ Εστιατορίου και Ναού (νότια παραστάδα).

Η ολοκλήρωση του έργου (2022) είχε διττό αποτέλεσμα: την προστασία του μνημείου από τη φθορά αλλά και την απόδοσή του στο ευρύτερο κοινό με την ανασύσταση της αρχικής του μορφής. Πλέον, έχοντας αποκτήσει την τρίτη διάστασή τους, και με ύψος σχεδόν 7 μέτρα, ο Ναός και το Εστιατόριο αποτελούν τοπόσημο για την ευρύτερη περιοχή.

During the first decade of excavation, dozens of fragmented – or in some cases intact – architectural members were found. After systematic study, these were attributed to the Archaic buildings of the temenos: the Temple, the Hestiatorion (banquet hall), and Building Δ. The documentation of the monuments' architectural types, the identification of a sufficient number of members, and the good state of preservation displayed by many of them prompted the launch of a programme for the restoration and showcasing of the Archaic settlement's cultic core.

The programme began with the sanctuary's most important buildings, the Temple and the Hestiatorion. Restoration and reconstruction projects were unanimously approved by the Central Archaeological Council. The two buildings were treated as a single monumental complex into which numerous surviving ancient architectural members were reintegrated, supplemented – in some cases – with new material. The colonnade stylobates of both buildings were restored. In the Hestiatorion, three columns with their capitals and two ancient epistyles and their antithemata were restored, supplemented with new material. In the Temple, three columns were restored with new capitals, alongside three ancient epistyles with their antithemata and straps (tainiai), as well as the ancient triglyphs, metopes, and cornices. For stability and practical reasons, a section of the intermediate wall between the Hestiatorion and the Temple (south pilaster) was also restored.

The completion of the project in 2022 had a dual effect: protecting the monument from further deterioration and restoring it to its original form for the public to enjoy. Now, having regained their three-dimensional form and standing at almost 7 metres in height, the Temple and the Hestiatorion serve as prominent landmarks in the wider area.

Το αρχιτεκτονικό σύνολο του Ναού και του Εστιατορίου είναι άρρηκτα δεμένο αρχαιολογικά και χωροταξικά με το τρίτο λατρευτικό κτίριο του τεμένους, το Κτίριο Δ. Το κτίριο είχε υποστεί σημαντικές φθορές εξαιτίας της λειτουργίας του τυροκομείου της στάνης πάνω σε αυτό για πολλές δεκαετίες. Η αποκατάσταση και αναστήλωση είχαν στόχο να συμβάλουν στην προστασία του κτιρίου, αλλά και να αποδώσουν την τρίτη διάσταση της αρχιτεκτονικής μορφής του.

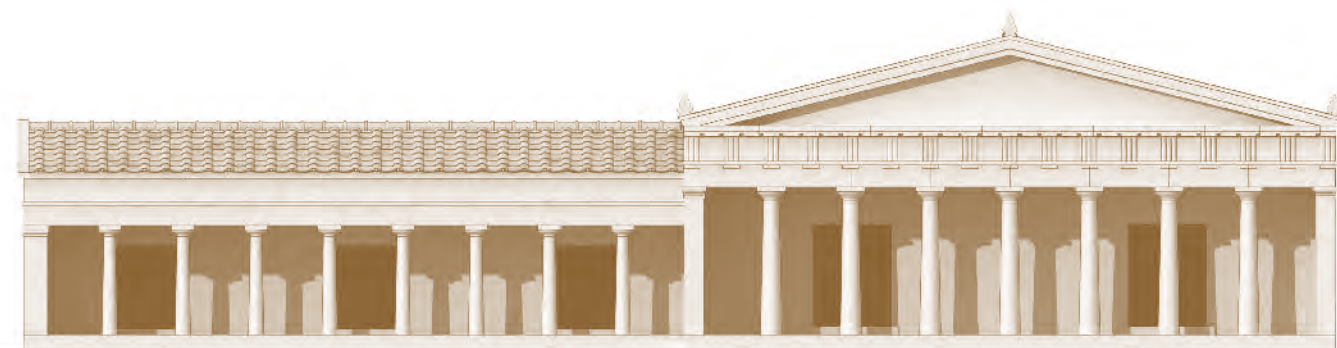
Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης στο Κτίριο Δ (2025) κατέστη ορατή και κατανοητή στον επισκέπτη η μνημειακότητα του τεμένους του Απόλλωνα που πλέον ξεχωρίζει και δεσπόζει, όπως και κατά την αρχαιότητα, ανάμεσα στα υπόλοιπα μη λατρευτικά κτίρια της εγκατάστασης.

Η αναστήλωση των αρχαίων κτιρίων και η εξελισσόμενη ανακαφή προσελκύουν πλήθος επισκεπτών κάθε χρόνο. Η περιήγησή τους γίνεται μέσω της κεντρικής διαδρομής που κατασκευάστηκε με κλίση έως 6%, ώστε να επιτρέπεται η επίσκεψη στον χώρο και από άτομα μειωμένης κινητικότητας. Ξεκινώντας από την ακτή, το μονοπάτι ακολουθεί το φυσικό ανάγλυφο, προσεγγίζοντας τα αρχαία κτιριακά κατάλοιπα στα χνάρια των αρχαίων επισκεπτών.

The architectural Temple–Hestiatorion complex is closely connected, both archaeologically and spatially, with the third cult building of the temenos, Building Δ. The building had suffered considerable damage over the decades due to the operation of the shepherd’s cheese factory built above it. The restoration and reconstruction works aimed not only to protect the edifice but also to restore the three-dimensional character of its architectural form.

Following the completion of the restoration works on Building Δ (2025), the monumentality of Apollo’s sanctuary became once again visible and comprehensible to visitors, prominent and dominating, as in antiquity, among the other non-cult buildings of the settlement.

The restoration of the Archaic buildings and the ongoing excavation attract numerous visitors every year. The site tour follows the central pathway, constructed with a gradient of up to 6% to ensure accessibility for people with reduced mobility. Starting from the coast, the path follows the natural contours of the terrain, leading visitors to the ancient architectural remains – literally in the footsteps of the ancient worshippers.

Το αρχαιολογικό έργο στο Δεσποτικό και το Τσιμηνητήρι φαντάζει ατελείωτο, καθώς το χρώμα των δύο νησιών κρύβει ακόμα πολλά μυστικά. Η εξέλιξη και η πρόοδος του από το 1997 μέχρι σήμερα είναι αποτέλεσμα της κοπιαστικής εργασίας, της συστηματικής επιστημονικής έρευνας, της αφοσίωσης και της αγάπης όλων των μελών της αρχαιολογικής και αναστηλωτικής ομάδας και των εκατοντάδων φοιτητών και εθελοντών, υπό την καθοδήγηση του Γιάννου Κουράγιου.

- ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ:** Έλια Νταϊφά, Αλεξάνδρα Αλεξανδρίδου, Erica Angliker, Ιφιγένεια Λεβέντη, Δημήτρης Παλαιοθόδωρος, Μανώλης Πετράκης, Άγγελος Ματθαίου, Luigi Lafasciano, Caspar Meyer, Simon Davis, Isabelle Algrain, Bryan Burns, Bob Sutton, Eleni Hasaki, Κατερίνα Καρακάση, Ναταλία Βέλλη, Κωνσταντίνα Φράγκου, Ειρήνη Πουπάκη, Κρίστου Κωνσταντακοπούλου, Doug Forsyth, Σπύρος Πετρόπουλος, Λουίζα Πανοπούλου, Μάτα Σαμιώτη, Ιγνάτιος Ασσατώφ, Αναστασία Μαλλικοπούλου, Κλειώ Παπαθανασίου, Ευτυχία Χουμαδάκη, και πολλοί ακόμα.
- ΣΥΝΤΗΡΗΤΕΣ:** Γιώργος Καράμπαλης, Εύα Τσαβού, Βασίλης Γαλανάκος, Κώστας Αλεξίου, Βαίτσα Παπαζήκου, Ελένη Σαίτη.
- ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ:** Γουλιέλμος Ορεστίδης, Aenne Ohnesorg, Κατερίνα Παπαγιάννη, Martin Lambertz.
- ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ:** Εύα-Ελένη Τουμπακάρη, Δημήτρης Εγγλέζος, Βασίλης Παπαβασιλείου.
- ΓΕΩΔΟΓΟΣ:** Erich Draganits.
- ΕΡΙΑΤΟΤΕΧΝΙΤΕΣ:** Θεοδωρής Βελέντζας, Τάκης Ευσταθιανός, Γιώργος Μπιλέρης, Δημήτρης Μακρυπούλης, Σάββας Τριανταφυλλίδης, και ο αιμνηστος Βασίλης Συλβέστρος.
- ΜΑΡΜΑΡΟΤΕΧΝΙΤΕΣ:** Μάρκος Αρμάος, Δουκάς Ιωάννου, Γιώργος Κοντονικολάου, Γιώργος Παλαμάρης, Γιαννούλης Σκαρής, Βαγγέλης Χατζής, Χρήστος Μπληγιάννος, Ηλίας Σιφάς, Παναγιώτης Ζεστανάκης, Μηνάς Μαραβέλιας, Θανάσης Μάστορης.

Από την αρχή της έρευνας, όταν η αιμνηστη Ντόλλη Γουλανδρή ενίσχυσε οικονομικά την πρώτη ανασκαφική περίοδο, μέχρι σήμερα, η έμπρακτη υποστήριξη των φίλων του Δεσποτικού —των δωρητών, των δημόσιων φορέων, των τοπικών συλλόγων, των ιδιωτών— έχει δώσει στην ομάδα του Δεσποτικού τη δυνατότητα να υλοποιήσει τους στόχους της: Αθανάσιος και Μαρίνα Μαρτίνου (ΑΙΓΕΑΣ ΑΜΚΕ), Ίδρυμα Π. & Α. Κανελλοπούλου, Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη, Ίδρυμα Ι. Λάτση, Δήμος Αντιπάρου, Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, Συλλόγος «Φίλοι της Πάρου και Αντιπάρου», Alpha Bank, Εθνική Τράπεζα, ΔΙΚΕΜΕΣ (College Year in Athens), Antiparos Preservation Society, Elias και Marion Stassinopoulos, Νικόλας και Ειρήνη Λαιμού, Πέτρος Παππάς, Αλίκη Γουλανδρή, Μαρία Εμπειρίκου, Αταλάντα Γουλανδρή, Ελένη Αλούπη και Ίων Σιώτης, Νίκος και Μαρία Μαρσάν, Νώντας και Μαριλίτα Λαμπαδαρίου, Κυβέλη Αλεξίου, Nick και Alice Galakatos, Γιάννης Πατέλης, Ρήγας Δογάνης, Thomas και Zanine Koerfer, Γιάννης και Ευγενία Κουμάνταρου, Smeralda Malenchini, Luciana Moretti, Sofia Mylonas, Katharina Wienziger-Schnack, Μαρίλη Φραγκίστα, Rosamund Shakespeare, Νίκος Αδαμαντιάδης, Μιχάλης Παναγής, Heiner Bastian, Dominique Senequier, Jonathan and Michael Lurie, Bubi Baehler και πολλοί ακόμα.

THE PEOPLE OF DESPOTIKO

The archaeological work on Despotiko and Tsimintiri seems endless, as much of the past remains buried beneath the soil of the two islands. The progress made from 1997 to the present is the result of tireless effort, systematic scientific research, and the dedication and passion of all members of the archaeological and restoration team, along with the hundreds of students and volunteers, under the guidance of Yannis Kourayos.

ARCHAEOLOGISTS:	Ilia Daifa, Alexandra Alexandridou, Erica Angliker, Iphigenia Leventi, Dimitris Palaiothodoros, Manolis Petrakis, Aggelos Matthaïou, Luigi Lafasciano, Caspar Meyer, Simon Davis, Isabelle Algrain, Bryan Burns, Bob Sutton, Eleni Hasaki, Katerina Karakasi, Natalia Velli, Konstantina Frangou, Eirini Poupaki, Kristy Konstantakopoulou, Doug Forsyth, Spyros Petropoulos, Louiza Panopoulou, Mata Samiotti, Ignatios Assatof, Anastasia Mallikopoulou, Kleio Papathanasiou, Eftychia Choumadaki, and many others.
CONSERVATORS:	Giorgos Karambalis, Eva Tsavou, Vasilis Galanakos, Kostas Alexiou, Vaitsa Papazikou, Eleni Saiti.
ARCHITECTS:	Goulielmos Orestidis, Aenne Ohnesorg, Katerina Papagianni, Martin Lambertz.
CIVIL ENGINEERS:	Eva-Eleni Toumbakari, Dimitris Englezos, Vasilis Papavasileiou.
GEOLOGIST:	Erich Draganits.
WORKMEN:	Thodoris Velentzas, Takis Efstathianos, Yorgos Biliris, Dimitris Makrypoulis, Savvas Triantafyllidis, and the late Vasilis Sylvestros.
MARBLE CRAFTSMEN:	Markos Armaos, Loukas Ioannou, Yorgos Kontonikolaou, Yorgos Palamaris, Giannoulis Skaris, Vangelis Chatzis, Christos Bliγιαννος, Ilias Sipsas, Panagiotis Zestanakis, Minas Maravelias, Thanasis Mastoris.

From the very beginning of the research, when the late Dolly Goulandris financially supported the first excavation season, to the present day, the continued, hands-on support of Despotiko's friends – including donors, public institutions, local associations, and individuals – has allowed the team to fulfil its goals. Notable supporters include Athanasios & Marina Martinou (AEGEAS NGO), the Paul & Alexandra Canellopoulos Foundation, the A.G. Leventis Foundation, the John S. Latsis Public Benefit Foundation, the Municipality of Antiparos, the Ministry of Maritime Affairs and Insular Policy, the Friends of Paros and Antiparos Association, Alpha Bank, the National Bank of Greece, College Year in Athens (CYA), the Antiparos Preservation Society, Elias & Marion Stassinopoulos, Nikolas & Irini Lemos, Petros Pappas, Alike Goulandris, Maria Embirikos, Atalanta Goulandris, Eleni Aloupi & Ion Siotis, Nikos & Maria Marsan, Nontas & Marilita Lampadariou, Kyveli Alexiou, Nick & Alice Galakatos, Giannis Patelis, Rigas Doganis, Thomas & Zanine Koerfer, Giannis & Eugenia Koumandaros, Smeralda Malenchini, Luciana Moretti, Sofia Mylonas, Katharina Wienzinger-Schnack, Marily Frangista, Rosamund Shakespeare, Nikos Adamantiadis, Michalis Panagis, Heiner Bastian, Dominique Senequier, Jonathan and Michael Lurie, Bubi Baehler, and many others.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ • SELECTED PUBLICATIONS

- 2002–2005. ΚΟΥΡΑΓΙΟΣ, Γ. «Δεσποτικό. Ένα νέο ιερό του Απόλλωνα», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 35–38: 37–88.
2012. KOURAYOS, Y., K. DAIFA, A. OHNESORG, K. PAPAJANNI. “The Sanctuary of Despotiko in the Cyclades. Excavations 2001–2012”, *Archäologischer Anzeiger* 2012/2: 93–174.
2018. ΚΟΥΡΑΓΙΟΣ, Γ. *Δεσποτικό. Ταξίδι στο χρόνο. 20 χρόνια ερευνών στο Ιερό του Απόλλωνα*. Αντίπαρος: Δήμος Αντιπάρου.
2022. ALEXANDRIDOU, A. “The Terracotta Animal Figurines from Despotiko: the life of humans and objects in the Early Iron Age Cyclades beyond polarities”, *The Annual of the British School at Athens* 2022, 1–25.
2023. ΝΤΑΪΦΑ, Κ. *Οικισμοί ιερών και ιερά οικισμών. Η περίπτωση της εγκατάστασης στη θέση Μάντρα Δεσποτικού* (αδημ. διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας).
2023. ALEXANDRIDOU, A., Y. KOURAYOS, I. NTAIFA (επιμ.). *Despotiko, the Site Of Mandra. The “Temple” Complex and its Deposits* (Babesch Suppl. 46), Leuven: Peeters.
2024. ANGLIKER, A., Y. KOURAYOS, K. NTAIFA. “Experiences and Individual Practices at the Sanctuary of Apollo at Despotiko. A Case Study of Dances and Travelling”, στο *Sanctuaries and Experience Knowledge, Practice and Space in the Ancient World*, (επιμ.) Woolf, G., I. Bultrighini & C. Norman, 67–88, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

PARIS.

SCOGLI.

S. ZORZI.

S. MARIA.

PARIS.

PORTO.

PARO.

ANTIPARIS.

MINOA.

M. CAPRESSO.

SIGILO.

ACOSTA.

PORTO.

I ROCCHI.

CHIEFALO.

SORTIDOR.

SCOGLI.

